

THEMIS **THEMIS** **THEM**

***Az ELTE Állam- és
Jogtudományi Doktori Iskola
elektronikus folyóirata***

2018. december

**Themis: Az ELTE ÁLLAM- és Jogtudományi Doktori Iskola
lektorált elektronikus folyóirata**

**A Szerkesztőség a Doktori Iskola hallgatóinak máshol nem
publikált tanulmányait közli.**

Szerkesztőbizottság:

Kukorelli István, Fazekas Marianna, Nagy Marianna

Szerkesztette: Fazekas Marianna

Technikai szerkesztő: Bencze Andrea

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem-tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064-0900

Tartalom

CZABÁN SAMU: Jog és pszichológia, rendszertani nehézségek és pseudopszichológia az igazságszolgáltatásban	5
CZINE ALIZ: A felróhatóság általános és egyes speciális jelentéstartalmai a deliktuális kárfelelősség körében	25
KULCSÁR JUDIT: A gyámi vagyonkezelés szabályai és gyakorlata	41

Contents

CZABÁN, SAMU: Law and psychology, taxonomical problems and pseudopsychology in the justice system	5
CZINE, ALIZ: General and special meanings of culpability in tort law	25
KULCSÁR, JUDIT: The rules and practices of the guardianship assets management	41

Czabán Samu

Jog- és Társadalomelméleti Tanszék

Témavezető: Grád András habil. egyetemi docens

Jog és pszichológia, rendszertani nehézségek és pseudopszichológia az igazságszolgáltatásban

A következő tanulmányban először egy rövid bevezetőben megpróbálom bemutatni az olvasónak, mit takar a jog és pszichológia fogalma, illetve milyen nehézségekkel jár a terület körvonalainak megrajzolása. A második részben pedig az igazságszolgáltatásban uralkodó pseudopszichológiai nézetekre vonatkozó nemzetközi kutatásokat ismertetem. Azért tartom fontosnak a kettő összekapcsolását, mert a hibás pszichológiai nézeteken keresztül jól látszik, hol használ (megalapozottan vagy megalapozatlanul) a jog, illetve az igazságszolgáltatás pszichológiai ismereteket. A kutatásokat áttekintve megmutatkozik, milyen komoly tudásanyag áll már most rendelkezésünkre a jog és pszichológia területén, ami csak arra vár, hogy hasznosítsuk a jogalkalmazásban. Ezek a – leginkább rendőrségi mintákon alapuló – kutatások kiindulópontjai lehetnek egy hazai empirikus kutatásnak is az igazságszolgáltatással kapcsolatban. A rendőrség/bíróság pszichológiai jártasságának vizsgálata viszonylag könnyen elvégezhető lenne kvantitatív, kériőves módszerekkel is.

Kereszteződések, jog és a pszichológiák

Mivel a jog és pszichológia alkalmazott területéről lesz szó, fontosnak tartom tisztázni, mi is az a jog és pszichológia? A jog és pszichológia interdiszciplináris tudományterület, amely kifejezetten széles és kimunkált tudásanyagot hordoz, gyakorlatilag felölel mindent, ami a két tudományág keresztmetszetében található. Ennek ellenére itthon nem annyira ismert vagy kutatott, és sokszor a nemzetközi szakirodalomban is ügyesen elrejtőzik, holott a területnek több mint száz évre visszavezethető története van. Bizonyos részterületein, mint például a szemtanúk emlékezetének pszichológiai vizsgálata, tekintélyes mennyiségű nemzetközi kutatást tud felmutatni, illetve már néhány tankönyvszerű összefoglalása is létezik.¹ Mégis nehéz megfogni, mi az a

¹ Ilyen „A jog szociálpszichológiája” című tanulmánykötet, amely az ELTE Pszichológiai Doktori

jog és pszichológia, és az is érthető, miért tarthatják egyesek újszerűnek ezt a fogalmat.

A jog az emberi viselkedést szabályozó társadalmi rendszerek egyike. Viselkedést szabályozó átfogó normarendszer több is van, nem csak a jog, ilyen például az erkölcs vagy a vallás. A társadalmi normák a lehetséges magatartások közül előírják a helyeset és a követendő, tehát „kellést” fejeznek ki, és nem determinálják egyértelműen a viselkedést. A magatartásbefolyásolás egyik legfontosabb mechanizmusának tekinthetők². A jog azonban speciális, leginkább abban, hogy annak érvényesítésére legitim kényszer is alkalmazható, a jogi normák ezért mindig magukban fogják hordozni az állami érvényesítés lehetőségét. A szankció minden társadalmi norma fogalmi eleme, tehát a normasértő személlyel szemben mindenképpen kilátásba kell helyezni valamilyen hátrányt. Amikor valaki például udvariatlan egy asztalnál, nem követi az illetet vagy megszegi a barátság alapszabályait, általában elszenved valamilyen közösségi szankciót. Ez lehet a rosszállás valamilyen formája, vagy kirekesztés az adott csoportból. Kényszerrel azonban soha senki nem alkalmazhat az illetővel szemben, ez kizárólag a jogi normák privilégiuma. Ha tehát fel akarjuk ismerni a jogot, a legfontosabb, aminek utána kell néznünk, hogy kapcsolódik-e az adott normához állami kényszer vagy nem? Míg a jog az emberi viselkedést szabályozni és előírni próbálja, a pszichológia magát az emberi viselkedést tanulmányozza és kívánja megérteni. Az előbbi szabályozó típusú, normatív tudománynak számít, utóbbi empirikus, leíró jellegű. Fentiekből fakadóan nagyon szoros és elkerülhetetlenül összeköti őket közös tárgyuk, az emberi viselkedés.

A normákkal kapcsolatban megemlítendő, hogy a szociálpszichológia hosszú ideje vizsgálja a csoporton belüli normák érvényesülésének és kialakulásának a mechanizmusait, ami a jogtudomány számára is releváns lehet. A világot másokhoz hasonló módon szeretnénk látni, ezért gondolatainkat, viselkedésünket és érzéseinket gyakran alakítjuk a csoportnormákhoz³. A normakövetés, a konform viselkedés és normaszegés pszichológiai tényezőinek jobb megértése nagyon fontos a jogászok számára, hisz a jogi autoritás akkor lesz hatékony, ha képes befolyásolni az állampolgárok joggal kapcsolatos magatartásait. Tom Tyler amerikai szociálpszichológus például több könyvet is írt kifejezetten a jogkövetésről, ilyen a *Why People Obey the Law* illetve a *Trust in the*

iskolájának kiemelkedő munkája a tudományközi kapcsolat kiépítésében. Nemzetközi szinten Andreas Kapardis műve emelhető ki, a „*Psychology and Law: A Critical Introduction*”, ami talán az egyetlen nagyobb, tankönyv jellegű összefoglalása a területnek.

² SZILÁGYI, Péter 2014. 143.

³ SMITH, Eliot R., MACKIE, Diane M. 2004. 488.

Law: Encouraging Public Cooperation with the Police and Courts. Tyler a jogkövetés legfontosabb tényezőjének a hitelesség alapú bizalmat és procedurális igazságosságot⁴ tekinti, melyet számos empirikus kutatás is igazol⁵. Így hamar, már a jog definíciójának a kifejtésénél el is érkezünk a jog és a pszichológia tudomány köztes területéhez, és annak lehatárolási problémáihoz is.

Ahhoz hogy átfogó képet kapjunk az emberi viselkedésről, történelmi, társadalmi, kulturális kontextusba kell helyoznünk azt, elkerülhetetlenül behúзва a képbe számos olyan tudományterületet is, ami nem szigorúan a pszichológiához tartozik vagy szintén interdiszciplináris jellegű. A szinkronizálás tehát paradox módon már azért is nehéz, mert a jog és pszichológián belül sem tudjuk pontosan meghúzni a határt az emberi viselkedés tisztán pszichológiai tényezőinél. Tegyük fel újra például a fenti kérdést, miért engedelmessé válnak a jognak? A szabálykövető emberi viselkedés komplex vizsgálatánál alkalmazhatunk evolúciós, történelmi szemléletet, vagy nézhetjük azt humánológiai szemmel. Humánológiai szempontból a szabályok követése ritualizált szubmisszív viselkedésként írható le. Míg az állatok viselkedését rangsoruk határozza meg, az embereknél ezt a pozíciót az előírások elfogadása váltja fel. A szabályok követése során elszemélytelenedett dominanciának vetjük alá magunkat, a szabály tehát a domináns egyed pozíciójába lép. Ez biztosítja azt is, hogy ne legyen szükség az akaratérvényesítés nyers formájára, a brutális dominanciára, ezzel az agresszió is csökken⁶.

Nézhetjük szociálpszichológiai oldalról is, mint az igazságos világban való hit fenntartására irányuló, rendszerigazoló kognitív disszonancia redukciós törekvést⁷. A hátrányos helyzetű csoportok önértékelésük fenntartása érdekében fokozott rendszerigazolással válaszolnak, és ezzel próbálják elkerülni a belső pszichológiai feszültséget, ami az igazságos világba vetett hit és elnyomott helyzetük valósága között keletkezik. Ezzel a stratégiával értelmet adnak a társadalmi realitásnak, így nem kell szembenézni annak igazságtalan voltával. Tehát a fenyegető

⁴ A procedurális igazságosság az eredmények elosztására irányuló folyamat, illetve az eljárás érzékelt igazságosságaként definiálható (Korsgaard és Roberson, 1995).

⁵ Tyler és Blader 2005-ös tanulmánya azt mutatja ki, hogy az alkalmazottak sokkal inkább betartják a vállalati szabályzatokat és policykat, amennyiben legitimnek tartják a vállalatot, függetlenül az azokhoz tartozó szankcióktól. Lind és munkatársai 2000-es kutatása azt mutatta ki, hogy azok a munkavállalók, akik a munkaviszony megszüntetésére irányuló eljárást fairnek érezték, sokkal kisebb valószínűséggel perelték a munkáltatót. Lind és munkatársainak korábbi kutatása (1993) azt is igazolta, hogy a mediációs eljárásban érzékelt eljárási igazságosság növelte a megállapodások szilárdságát. Sampson, Raudenbush és Earls 1997. évi tanulmányából az derül ki, hogy a közösség együttműködése pozitívan hat a rendőrség munkájára. Az állampolgárok kooperációja növeli az intézmények hatékonyságát, a hatékonyság növekedése pedig tovább erősíti azok legitimitását.

⁶ CSÁNYI Vilmos – TÓTH Balázs 2017.

⁷ JOST, John T 2003.

tudattartamot a kognitív konzisztencia fenntartása érdekében elnyomják, és felerősítik a rendszerbe vetett hitüket, azaz követni fogják annak szabályait is.

Végül megfejelehetjük azzal, hogy behozzuk a szociális antropológia és az interkulturális pszichológia szemléletét, és megnézhetjük a normakövetés milyen kapcsolatban áll az individualizmus-kollektívizmus értéktengellyel,⁸ vagy mitől alakulnak ki laza és mitől kötött kultúrák. Míg a kötött kultúrák elvárják a normák betartását és szigorúan megbüntetik a deviáns viselkedést, a laza kultúrák inkább engedékenyek és tolerálják azt. Utóbbi rendszerek heterogén, plurális kulturális környezetben, alacsony népsűrűségű területeken, nagy földrajzi mozgékonyág mellett (itt az embernek lehetősége van a megsértett közösség elhagyására), illetve gyakran jelentős, egymástól eltérő kultúrák kereszteződésében alakulnak ki. Utóbbira példa Thaiföld Kína és India között. A normakövetés adott esetben még az éghajlati viszonyokkal is összefügghet.⁹ Mivel a homo sapiens meleg éghajlaton fejlődött ki, az itteni körülményekhez könnyebben alkalmazkodik, mint a hidegebb éghajlathoz. A kevésbé természetes körülmények az élelemforrások optimálisabb felhasználását és nagyobb fegyelmet várnak el az emberektől. Erre a fokozottabb önkontroll kényszerre vezetnek vissza egyes kutatók, hogy a szigorúbb kultúrákban magasabb az öngyilkosság aránya, miközben a lazább, alacsonyabb önkontrollt elváró kultúrákban több az emberölés. Így a bűnözési mintázatok is összefügghetnek végső soron az éghajlattal.

Felmerül a kérdés, most akkor épp milyen tudományterületnél járunk? Az emberi viselkedést számos kontextus veszi körül, ezek integrálása segít pontosabb képet kapni, de valóban megnehezíti a tudományos önmeghatározást. Már csak ebből a "problémából" kifolyólag is érdemes elvetni mindenféle diszciplináris provincializmust vagy szigorú körbehatárolást. Annyira szorosan metszik a különböző viselkedéstudományi területek egymást, hogy elválasztásuk értelmetlen. A határok kijelölésével töltött idő messze nem lenne arányos az eredmény hasznosságával és csak a látókörünket szűkítené be. A jog és pszichológiába belefér a pszichológia minden ága és az összes pszichológiaközeli tudomány, ami az emberi viselkedés és a jog kapcsolatával foglalkozik. A nagyfokú interdiszciplinaritásról egyébként általánosságban is elmondható, hogy a modern tudományos kihívásokra

⁸ TRIANDIS, H. 2003. 84-90.

⁹ ROBBINS Michael C., DEWALT Billie Richard, PELTO Pertti J. 1972. 331 -334.

egyre gyakrabban adott, és véleményem szerint helyes válasz, ami fölöslegessé teheti a tudományterületek éles elhatárolását.

Sok rész és sok egész

Jog és pszichológiai kutatások már száz évvel ezelőtt is voltak,¹⁰ dinamikus fejlődésnek azonban a 20. század második felében indult a terület. Míg az a 60-as évek közepén körülbelül 100 publikáció jelent meg a témában, tíz év múlva ez a szám ezerre növekedett.¹¹ 1968-ban még Jog és Pszichológia Társaság (American Psychology–Law Society, AP–LS¹²) is létrejött az American Psychological Association (APA) keretein belül, mint annak 41. osztálya. Ha valóban régóta kutatott terület, miért hat újszerűen a megnevezés? Egyik alapvető probléma, hogy az új tudományágat a különböző kultúrák máshogy nevezték el, így a jog és pszichológia egyszerre fut jog és pszichológiaként, igazságügyi pszichológiaként, forenzikus pszichológiaként vagy éppen kriminálpszichológiaként¹³. A megnevezések és hogy alattuk mit értünk, egyelőre nem konszenzus tárgyai. Nehezíti továbbá a helyzetet, hogy a jog és pszichológia számtalan részterülettel rendelkezik, melyek viszonya mint részek egymáshoz és mint rész az egészhez tisztázatlan. Előfordul, hogy különböző néven ugyanazokat a területeket írják le, illetve az is, hogy ugyanazzal a néven más területeket jelölnek. Kiváló példája ennek a kriminálpszichológia, amit sokszor – véleményem szerint tévesen – az egész terület megjelölésére használnak. Ez ugyanis azt a benyomást keltheti, hogy a jog és pszichológia kizárólag a kriminalitáshoz kapcsolódó jelenségekkel foglalkozik, és nincs releváns mondanivalója például a polgári joggal kapcsolatban. Ez mindenképpen helytelen következtetés lenne, hiszen például a tanúkihallgatásra vonatkozó pszichológiai ismeretek, a tárgyalótermi pszichológia vagy a jogkövetés kérdései ugyanúgy alkalmazhatóak a polgári, illetve közigazgatási eljárásokban, mint a büntető ügyekben. Szerencsésebb tehát szerintem, a kriminálpszichológia alatt a terület büntetőjoghoz és a büntető eljáráshoz kapcsolódó részét megjelölni. Azonban nyilván ez sem lesz elégséges megfogalmazás, hiszen nem tisztázza a viszonyát a

¹⁰ Úttörője és talán mondhatni első képviselője az irányzatnak Hugo Münsterberg, aki „*A tanúk padján*” című művében sok máig is érvényes megfigyelést tett. Kiemelten fontosak a szemtanúk perceptuális illúzióival, a téves tanúvallomásokkal, a hamis beismerő vallomásokkal és a tanúk manipulálhatóságával foglalkozó munkái.

¹¹ BOROS János 2003. 276.

¹² <http://www.apadivisions.org/division-41/index.aspx>

¹³ BOROS uo.

börtönpszichológiához, a tárgyalótermi pszichológiához vagy a rendőrségi pszichológiához. Utóbbiak önálló területek, vagy a rész részterületei? Nem is beszélve arról, hogyan lehet elkülöníteni a kriminálpszichológiát a hozzá szervesen kapcsolódó kriminológiától.¹⁴ A terület tehát, mint jog és pszichológia azért sincs egységes rendszerbe foglalva, mert sokszor elszigeteltek és elnevezésében is zavarosak a részei.

A jog és pszichológia olvasztótégelye

A jog és pszichológiát leginkább úgy helyes elképzelni és meghatározni, mint egy nagy tudományos olvasztótégelyt, melynek integritását a benne felhalmozott tudás funkcionális egysége adja. A továbbiakban ezzel a nagyon átfogó jog és pszichológia névvel címkézem fel az összes joghoz tartozó pszichológiai ismeretet. Ezt nem azért teszem, hogy a mennyiségi mutatókkal önkényesen felnagyítsam a terület jelentőségét, hanem mert azt gondolom, így jobban és egyszerűbben előhívható lesz ez a tudásanyag az érdeklődők számára. Nem kívánok a területhez mitikus eredettörténetet, kimunkált dogmatikát vagy módszertant kapcsolni. Pusztán néhány laza feltételezésem van, amit szerintem a jog és a pszichológia összekapcsolása magával vonz. Van egy átfogóbb, többé-kevésbé egybeterelhető tudományos ismeretanyag a jog és pszichológia ernyője alatt, amit érdemes összegyűjteni és tanulmányozni jogászoknak. Ennek a jogi horizontja széles, végigkíséri a jogalkotást, a jog megértésének a folyamatát és a jogsértésre adott reakciókat is. A terület lefedi a jog különböző ágait, nem csak a büntető-, hanem például a polgári eljárások is a részét képezik. Ide tartozik a pszichológiának és a hozzá kapcsolódó viselkedéstudományoknak minden kutatása, ami a jog bármilyen jelenségéhez kapcsolódik, vagy aminek jogi hasznosítását már kutatják. Azt javaslom, felejtjük el a bonyodalmas kategorizálást, és ne próbáljunk erőszakosan részterületeket létrehozni. Amennyiben ez túl nagy rendezetlenséget eredményez, inkább Craig Haney amerikai szociálpszichológus taxonómiáját¹⁵ javaslom a tájékozódáshoz.

¹⁴ A normatív bűnügyi tudományokhoz képest – mint a büntetőjog vagy a büntető-eljárásjog – a kriminológia szintén empirikus, megértő jellegű. Célja „a jogalkotásra, a bűnözésre, illetve a bűnözéskezelésére vonatkozó általános és bizonyított alapelvek és egyéb tudományos ismeretek kidolgozása” (Sutherland – Cressey 1966: 3). A terület megpróbálja feltárni a bűnelkövetés okait és következményeit, illetve annak formáit. A miérte keresi a választ, eredményeinek komoly gyakorlati relevanciája van a jogpolitika tekintetében. Mivel a kriminológia nagyon tág jelenséget ölel fel, több tudományterület megközelítését is felhasználja, erősen interdiszciplináris. Ebből az erős tudományköztes jellegből fakadóan nehéz elhatárolni a hozzá szervesen közel álló kriminálpszichológiától.

¹⁵ 1. **Pszichológia a jogban** (psychology in the law): Itt a jogalkalmazás szereplői, bírók, ügyvédek, ügyészek alkalmaznak, használnak fel pszichológusokat, pszichiátereket, és tudásukat az adott eset

Továbbiakban a jog és pszichológia alkalmazott területeit mutatom be némileg papardox módon: azt vizsgálva, hogyan alkalmaznak az igazságszolgáltatás területén tudományosan megalapozatlan módszereket.

Pszeudopszichológia az igazságszolgáltatásban

Miközben a rendőrség és a jogi aktorok munkájuk során mindenképpen használnak pszichológiai alapelveket – hiszen valami alapján gondolkoznak a tanúk megbízhatóságáról, az áldozat és az elkövető emberi viszonyáról, stb. – a legújabb tanulmányok szerint ezek sokszor tévhiteken alapulnak vagy pontatlanok. A rendőrség rengeteg, empirikusan cáfolt pszeudotudományos¹⁶ pszichológiai ismerettel operál¹⁷ a tanúkihallgatástól a bűnözői magatartásig, melyek igazságtalan jogi eljárásokhoz és eredményekhez vezethetnek. Chaplin és Shaw kutatásában¹⁸ azt vizsgálta, van-e különbség az Angliában dolgozó rendőrök és átlagemberek között a tekintetben, mennyire tudják elválasztani az egyes jogi eljárásokban is használt áltudományos állításokat az empirikusan bizonyított pszichológiai állításoktól. A kutatókat meglepte, hogy hosszú szakmai kiképzésük ellenére a rendőrök nem teljesítettek jobban a téves állítások felismerésében az átlagembereknél. Rontja a helyzetet, hogy ennek ellenére a rendőrök a nem rendőrségi dolgozóknál sokkal magabiztosabbak voltak, a sokszor hibás jogpszichológiai ismereteikben. Az áltudományos tévhitek kiszűrésére másik, a „*Science and Pseudoscience in Law Enforcement: A User-Friendly Primer*” című tanulmányban Scott O. Lilienfeld és Kristin Landfield 10 indikátort ír le, kifejezetten az igazságszolgáltatás szereplőinek címezve. Ez tanulmány azért is különösen érdekes, mert nemcsak általános tudományossági kritériumokat ad, mint például a Sir

megoldásához. A büntető és polgári jogi kontextusban is jellemző ma már, hogy különböző elmeszakértőket vonnak be a tárgyalásokba.

2. **Jog és a pszichológia** (psychology and the law): ebben a viszonyrendszerben a pszichológia megtartja önállóságát, a maga szemszögéből vizsgálja és analizálja a jog egyes intézményeit és folyamatát. A pszichológia eredményeivel és célzott kutatással a jog komoly kihívást jelentő kérdéseiben tud segítséget nyújtani. Ilyen tipikusan például a szemtanúk értékelése a modern emlékezetkutatás tükrében.

3. **A jog pszichológiája** (psychology of the law): az utolsó pedig egy átfogóbb, absztraktabb megközelítése a jognak. Ebben a viszonyban a pszichológia arra keresi a választ, hogyan alakítja a jog az emberi viselkedést, illetve hogyan viselkednek az emberek a joggal való érintkezés során. Távolabbról nézve, hogyan hat a jog a társadalomra, és fordítva, hogyan hat a társadalom a jogra

¹⁶ A tudományosság látszatát keltő nézetek, amelyek azonban hiányolják a tudományosság klasszikus standardeit, esszenciáját.

¹⁷ SNOOK B. 2008. 1211–1214. doi:10.1177/0093854808321525

¹⁸ CHAPLIN, Chloe, SHAW, Julia 2015.

Karl Popper (1959) által lefektetett falszifikálhatóság, hanem konkrét eseteken keresztül el is magyarázza azok relevanciáját. Továbbiakban e kutatásokban felhozott példákra koncentrálok, hogy bemutassak néhány pszichológiailag problémás nézetet, illetve megvilágítsam a jog és pszichológia egyes alkalmazott területeit.

Grafológia keresztútzben

A jogi eljárások során gyakran kerülnek elő különböző iratok mint a bizonyítás eszközei. Bár a klasszikus, kézzel írt bizonyítékok száma valószínűleg csökken a technikai fejlődés következtében, számuk jelentős, és a hitelesítő aláírás továbbra is megkerülhetetlen a különböző jogi ügyleteknél. Az írásszakértői munka így valószínűleg velünk lesz még egy darabig, annak szakmai kérdései továbbra is relevánsak. A grafológia az írásszakértés egyik ága, a kézírás egyes jellegzetességei alapján von le következtetéseket a grafikumot létrehozó ember személyiségéről. Miközben a grafológiát gyakran még ma is alkalmazzák a különböző, kriminalitáshoz kapcsolódó személyiségjegyek feltárására, addig a pszichológiai kutatások legnagyobb része ma cáfolja, hogy egy személy írásának vizsgálatából annak pszichés jellemvonásai megállapíthatók lennének.¹⁹ Ilyen tudományosan nem igazolt nézetpéldául az, hogy a „t” betű keresztező vonalának rövidere húzása szadisztikus személyiségre utalhat.²⁰ Az elvi probléma tehát az, hogy a tudományos felülvizsgálat sokszor hiányzik, vagy éppen cáfol bizonyos „szakmai” állításokat, amelyekre akár ügyeket is alapoznak.

Az igazságügyi írásszakértőnek éppen ezért ma már hazánkban nem is az a feladata, hogy az illető személyiségét vizsgálja, hanem hogy megállapítsa egy adott írás valódiságát, hamisságát. A cél a kézírás készítőjének az azonosítása, vagy egy aláírás valódiságának vagy hamisságának a megállapítása. Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet alapján akkor beszélünk írásszakértőről:

25. § (1) Ha a szakkérdés annak megállapítására irányul, hogy

- a) valamely kézírás vagy aláírás az összehasonlító minták alapján mely személytől vagy szűkebb személyi körtől származik,
- b) különböző kézírások vagy aláírások ugyanazon személytől származnak-e,
- c) a vizsgálatra küldött kézírás vagy aláírás

¹⁹MOORE Michael 2013. De számtalan kutatás található a témában, mint például: FURNHAM, Adrian 1987.: *Graphology and personality: Another failure to validate graphological analysis*”. *Personality and Individual Differences* 8 (3), 433–435. vagy DRIVER, R. W., BUCKLEY, M. R. & FRINK, D. D. 1996. *Should we write off graphology? International Journal of Selection and Assessment*. 4(2), 78 – 86.

²⁰BEYERSTEIN, B. L. 1996. 309-324.

- ca) eredeti vagy másolat,
- cb) valódi vagy hamisított,
- cc) természetes vagy torzított írással készült,
- d) az iratot, illetve egyes részeit megváltoztatták-e,
- e) az átjavított vagy törölt szöveg eredetileg mit tartalmazott,
- f) a vizsgált kézírás a minták alapján rendhagyó körülmények között készült-e, illetve
- g) a vizsgálatra küldött kézírás vagy aláírás és a minta alkalmas-e a vizsgálatra, írásszakértői vizsgálatot kell elvégezni.

A magyar szabályozás tehát – nagyon helyesen – az igazságügyi írásszakértőnek már nem engedi meg, hogy grafológiai alapon személyiségjegyekről vonjon le következtetéseket. Az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről szóló 9/2006. (II. 27.) IM rendelet már nem tartalmazza a grafológiát mint igazságügyi szakértői szakterületet, a 2006 előtt bejegyzett szakértők azonban továbbra is adtak véleményt a bíróságokon egészen 2016 márciusáig, amikor az IM végleg törölte a grafológusokat a szakértők listájáról. Ebben a köztes időszakban mondta ki helyesen a Fővárosi Ítéltábla mint másodfokú bíróság az 1.Bf.398/2014/28-es határozatában: *„A tartalom-validitás vizsgálat lényegében grafológiai hazugságvizsgálat, ekként eredményének jelentősége a poligráfos hazugságvizsgálathoz hasonlítható. Ellenben a büntetőeljárársban történő alkalmazását semmi sem szabályozza, holott az eljárási szabályok a poligráfra vonatkozóan is korlátokat állítanak fel, ráadásul ezen korlátokat a bírói gyakorlat (megosztottan) tovább szűkíti a jogszabályi rendelkezésekhez képest. Éppen ezért a grafológiai hazugságvizsgálatra (tartalom-validitás vizsgálat) analóg módon a poligráfra vonatkozó szabályokat nem lehet átültetni, mint ahogyan a fent említettek miatt a szabad bizonyítás elvére hivatkozni sem helytálló. Megfelelő, büntetőeljárás keretében érvényesülő szabályozás hiányában a grafológia tartalom-validitás vizsgálata a bizonyítás körében nem értékelhető.”*

Az igazságügyi szakértőkről szóló törvény egyébként kimondja, hogy a szakértőnek feladata ellátása során „a tudomány és a műszaki fejlődés eredményeinek felhasználásával”²¹ kell dolgoznia. Így tudományosan vitatott vagy cáfolt ismeretek használata nem csak erősen etikátlan, de törvénybe ütköző tevékenység is. Itt megjegyzendő, hogy jelenleg a jogi környezet nem ír elő konkrét alkalmassági vizsgálatot a szakértővé válni kívánó személyeknek, így a tényleges szakmai szűrés hiányzik a

²¹ 2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről 3. §

rendszerből.²² Ugyanakkor a szakértői módszerek tudományos megalapozottsága és a szakértők képzettsége – tekintve néha megkérdőjelezhetően nagy súlyukat az egyes jogi eljárások kimenetelében – egyre komolyabb igény hazai és nemzetközi szinten is. Bár lassan és ellentmondásosan, de hivatalosan hazánkban kikerült a grafológia a tárgyalóteremből, továbbra is végeznek grafológusok krimináltechnikai tanácsadást és egyéb diagnosztikai munkákat. Ez a része nem jogi kérdés, de a grafológiát emellett a HR világban is gyakran alkalmazzák annak ellenére, hogy hatékonysága a munkahelyi szelekcióban is igen alacsonynak bizonyult.²³ Mindig résen kell lennünk tehát, hogy csak tudományosan ténylegesen felülvizsgált ismeretek kerülhessenek be a jogi eljárásokba.

Extravagáns állítások extravagáns bizonyítékot követelnek meg: a poligráf

Az elhíresült²⁴ szigetszentmiklósi gyerekbántalmazási ügyben a nem jogerős elsőfokú ítéletében a Budapest Környéki Törvényszék nagyban alapozott egy grafológus szakértői véleményre, amely 99-100 százalékos valószínűséggel hitelesítette a szülők állítását. Később az elsőfokú eljárást meg kellett ismételni eljárási hibák, többek között a szakértői vélemények túlbecsülése miatt. Így lett a kiskorú veszélyeztetéséért kiszabott 2 éves börtönbüntetésből 3 rendbeli szexuális erőszak 13 év fegyházbüntetéssel. Az itt elkövetett szakmai hiba könnyen összeköthető egy másik alapvető kritériummal, ami segíthet kiszűrni a tudományosan problémás következtetéseket. Egy jó tudományos szakember mindig tisztában van azzal, hogy állításai provizórikusak és később megdönthetők.²⁵ Míg az igazi tudományosság megköveteli, hogy határozott állításokat kellő alappal tegyünk, az áltudományosság pártolói gyakran tesznek határozott állításokat elhanyagolható vagy azt messze nem igazoló bizonyítékok alapján. A konklúzió tehát az, mindig figyeljünk oda, ha valaki szokatlanul határozott állításokat tesz, azt ugyanolyan határozott bizonyítékokkal kell alátámasztania.

²² NOGEL Mónika 2018. 121-122.

²³ KING, R. N., KOEHLER, D. J. 2000.: 336-348.

²⁴ Cikk az ügyről a médiában:

https://index.hu/belfold/2015/02/24/szigetszentmiklos_gyerekinzas_gyermekvedelem_itelet_indoklas/ -

https://hvg.hu/itthon/20170201_szigetszentmiklosi_gyerekbantalmazas_13_ev_fegyhaz_a_szuloknek -

<http://www.origo.hu/itthon/20171108-tizenharom-ebet-kaptak-a-szigetszentmiklosi-remszulok.html>

²⁵ SAGAN, C. 1995.

Az igazságszolgáltatásban újra és újra felmerül a poligráfos vizsgálatok kérdése, ami bár jóval megalapozottabb tudományosan, mint a grafológia, mégis vitatott területnek számít. Bár a véletlenszerűséget megelőzi, messze nem olyan hatékony, mint állítani szokták egyesek, idézi David Lykkent (1998) és sok más pszichológust Kristin és Scott tanulmánya. Így például azok, akik bármilyen hazugságvizsgálati eljárást közel 100%-osra becsülnék, nagyon komoly bizonyítékokat kell szolgáltatniuk ennek megtámogatására. Utóbbi valószínűsége ma kicsi, tekintve, hogy a jelenlegi hazugságvizsgálók nem magát a hazugságot mérik, hanem a pszichológiai feszültség biológiai jeleit. A poligráfia a különböző fiziológiai változók mint például légzés, bőrellenállás, szívritmus stb. egy időben történő mérése és tárolása.²⁶ Bár az eljárás hírnevét a kriminológiai alkalmazása miatt kapta, számos hétköznapi orvosi eszközt, például a betegmonitort is poligráfnak lehet tekinteni, ebből fakadóan a poligráf hazugságvizsgálónak való fordítása hibás. Az igazságügyi poligráfiai eljárás lényege, hogy a vegetatív idegrendszer szabályozta egyes, tudatosan nehezen szabályozható fiziológiai változókat kísérik figyelemmel, a vegetatív reakciókból pedig az egyén emocionális állapotára következtetnek. A szándékosan hamis válaszok elméletileg érzelmi reakciókat hívnak elő, amelyek aztán megjelennek a vegetatív változóban, így a hazugság gondos megfigyeléssel kiszűrhető lesz a stresszreakciókból. A probléma ezzel többek között az, hogy bár nehéz, de a vegetatív reakciókat is lehet tudatosan ellenőrizni vagy zavarni (mesterséges stressz kiváltása, légzésszabályozás), illetve hogy a reaktivitás nagyban függ az adott személytől. Egy szorongásra jobban hajlamos ember már a semleges kérdésekre is igen komoly reakciókat adhat, ami megnehezíti a vizsgálat pontosságát. A poligráfos vizsgálat jogi megítélése és felhasználása a hazai jogi gyakorlatban elég tarka képet mutat²⁷. A joggyakorlat alapján elmondható, hogy egyedül a poligráfos vizsgálatra nem alapozható a terhelt bűnössége, egyéb bizonyítékokkal együtt azonban figyelembe veszi azt a bíróság. A hazugságvizsgálat az új büntetőeljárás kódexben²⁸ „*műszeres vallomásellenőrzés*” néven bekerült a bizonyítási cselekmények közé, így jelentősége valószínűleg nőni fog:

206. § Bizonyítási cselekmény különösen a szemle, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a szembesítés és a műszeres vallomásellenőrzés.

²⁶ BÁRDOS György, DÉTÁRI László, HAJNIK Tünde, KISS János, SCHLETT Katalin, TÁRNOK Krisztián, TÓTH Attila, VILÁGI Ildikó 2013. 262.

²⁷ A kérdést tárgyalja például a Fővárosi Ítéltábla Büntető Kollégiuma 5/2014. (IX.29.) BK. véleménye

²⁸ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

212. §(1) Az ügyészség vagy a nyomozó hatóság a nyomozás során a tanú és a gyanúsított vallomását műszeres vallomásellenőrzéssel vizsgálhatja. A vizsgálathoz a tanú, illetve a gyanúsított hozzájárulása szükséges.

(2) A műszeres vallomásellenőrzés során szaktanácsadó igénybevétele kötelező, aki eljárásáról és megállapításairól a továbbiakban tanúként hallgatható ki.

Fentiek miatt különösen fontos, hogy az eljárásra vonatkozó ismereteink pontosak legyenek. A poligráfiai szakirodalom jó példa arra, hogy egy önmagában nem tudománytalan eszköz is válhat azzá, ha a bizonyítottnál nagyobb jelentőséget tulajdonítunk neki, és nem tartjuk be a tudományosság szabta szigorú korlátokat.

Megerősítési torzítás

Nagyon érdekes a megerősítési torzítás²⁹ jelensége az igazságszolgáltatásban, amit szintén Scott és Krisztin tanulmánya hoz fel. A jelenség lényege, hogy az emberek szelektív módon gyűjtik az információkat, illetve előfeltevéseik alapján viselkednek. Ez a torzító hatás végigkíséri az információfeldolgozást és az emlékezést is, végeredményben pedig meg fogja erősíteni az eredeti meggyőződést. Ignorálni fogjuk tehát azokat az információkat, amelyek ellene mennek hipotéziseinknek, a kétértelmű bizonyítékokat pedig úgy fogjuk interpretálni, hogy az a korábban kialakított véleményünket támassza alá. A tudományosságot úgy is fel lehet fogni, mint aminek legfőbb célja, hogy megvédjen minket megerősítő torzításainktól. A tudományos metodika hiánya utat enged a megerősítési torzításoknak, az elképzeléseinkkel ellentétes információk kiszűrése pedig áltudományos eredményekhez vezethet.

A folyamatot a jogi és a rendőrségi döntéshozatal során is kulcsfontosságú felismernünk és megértenünk, mivel arra közvetlenül is hat. A végső következtetés általában megelőzi a tényleges bizonyítékokat, az eljárás pedig innentől a konklúziót megerősítő bizonyítékok előállításáról, nem pedig az elfogulatlan információszerzésről szól.³⁰ A fenti jelenséget jól mutatja a kutatás,³¹ melyben az esküdtek először egy eljátszott gyilkossági pert hallgattak meg, majd ez alapján dönteniük kellett az ügyben, és döntésüket indokolniuk. A kísérletből az derült ki, hogy az esküdtek legnagyobb része már a tárgyalás elején létrehozta

²⁹ PLOUS, Scott 1993. 23.

³⁰ MILLAR Murray G. & MILLAR Karen U. 1988. 11,57-64.

³¹ KUHN Deanna, WEINSTOCK, Michael and FLATON, Robin 1994. 289-296.

magában az egész történetet, a bizonyítékokat pedig utána szelektíven válogatták ki úgy, hogy igazolják vele előzetes elképzelésüket. Ezek a pszichés torzító hatások ráadásul nem a tárgyalóteremben kezdődnek. A bűnösség feltételezése már a kihallgató nyomozási stílusára is hatással lesz, ami aztán láncreakciót indít el és meghatározza a kihallgatott viselkedését. A kihallgatott a kérdező viselkedésére reagálva nyugtalan és védekező lesz.³² A kihallgató fokozott mozgása például ennek a viselkedésnek az utánzását indítja be a gyanúsítottban, aki így idegesnek és bűnösnek fog tűnni.³³ Ez végül megerősíti a kihallgató eredeti elképzelését a bűnösségről, bezárva az önmegerősítő kört. Mind a nyomozó, mind az ügyész onnantól, hogy meghozta belső döntését a bűnösségről, kognitív torzításokat fog alkalmazni, hogy ne kerüljön disszonanciába. *„Ártatlan emberek ellen biztos soha nem emeltem vádat/ártatlan embereket nem vallatok”*, fogja mondani. Az ellenkezője pedig fenyegető tudattartalom lesz a saját magáról alkotott képhez képest. A vádlott/gyanúsított minél hevesebben fogja bizonyítani ártatlanságát, annál biztosabb lesz az ügyész/nyomozó a bűnösségében, a másra mutató bizonyítékokat pedig ki fogja zárni kognitív mezője. A különböző megerősítési torzítások tehát olyan útra tudják állítani az igazságszolgáltatás szereplőit, amelyben ellehetetlenül a sokszor ténylegesen erénynek számító gyors és határozott döntések későbbi korrekciója.

A tanúvallomások problémája

A fenti pszéudopszichológiai nézetekkel foglalkozó kutatások mind arra jutottak, hogy az igazságszolgáltatás gépezetében még mindig túlértékelik a tanúvallomások és az anekdotikus bizonyítékok szerepét. Hogy milyen mértékben? Egy New Yorki kutatásból az derül ki például, hogy a nyomozók teljes idejük 87%-át tanúk kikérdezésével töltik.³⁴ Egy kísérletben³⁵ Elizabeth Loftus pedig azt vizsgálta, mennyire befolyásolja az esküdteket a tárgyalás során a szemtanúk vallomása. Az esküdteknek bizonyítékokat adtak, egyenlő arányban a vádlott védelmében és ellenében. Az első esetben az esküdtek mindössze 18% szavazott amellet, hogy elítéljék a vádlottat. Miután hozzáadtak egy kitalált szemtanú vallomást is a bizonyítékokhoz, ez az arány 72%-ra ment fel.

³² KASSIN, S. M., & GUDJONSSON, G. 2004. 35-67.

³³ AKEHURST, L., & VRIJ, A. 1999. 192-210.

³⁴ SANDERS G. 2003/2. Idézi: Boros János 2003. 286.

³⁵ LOFTUS, Elizabeth F. 1974. 116, 118

Ez korrelál azzal a kísérlettel,³⁶ amelyben egy eljátszott tárgyaláson az esküdtek 80%-ban megbíztak a szemtanúk azonosítási választásaiban.

Miközben a tanúvallomás Magyarországon és világszerte is a legtöbbet alkalmazott bizonyítási eszköz a büntető eljárásokban,³⁷ olyan, a modern pszichológiával ellentétes állítások élnek máig az igazságszolgáltatásban, minthogy az emlékezet kamera jellegű adatrögzítő mechanizmus, vagy, hogy nem lehet emlékünkhöz olyan dolgokról, amelyeket nem éltünk át. Az emlékezetre és észlelésre vonatkozó pszichológiai ismereteink alapján valójában ezek fordítottjai igazak. Memóriarendszerünk kifejezetten rosszul teljesít a közös valóság feltárásában, és könnyen produkálhat akár teljesen hamis emlékeket is. Pontosnak tűnik a kísérlet,³⁸ mely szerint egy eljátszott bűncselekmény szemtanúi egy 6 képes azonosítási feladat során 34%-ban nem tudták azonosítani az elkövetőt, 31%-ban jól azonosították az elkövetőt, 35% pedig hibásan jelölte meg azt. Ez a kiválasztós módszer egyébként, melyben a szemtanúknak a rendőrségi eljárásban egy sor kép közül kell kiválasztaniuk az elkövetőt, önmagában sem állja meg a helyét pszichológiailag. Ez a módszer azt a hibás belső elképzelést ülteti el a szemtanúban, hogy az elkövető valóban a képeken van. Ezzel arra készíti, hogy a leginkább hasonló emberre mutasson, ahelyett, hogy adott esetben senkit se válasszon ki.³⁹ Egy kétdimenziós képről, eleve bonyolult pontosan azonosítani egy embert, gyakran nehéz megítélni az illető súlyát vagy magasságát. Különösen nehéz helyesen felismerni, ha a kép régi, ami könnyen előfordulhat.

Miközben a tanúk túlértékeltek, az ártatlanul elítélt emberek nagyrészt téves tanúvallomások vagy beismerő vallomások alapján kerülnek börtönbe. Ilyen téves ítéletekről szóló kutatás⁴⁰ például, ami az 1989 és 2003 közötti ártatlanul elítélt és később felmentett emberek eseteit gyűjtötte össze. A 340 elítélt együtt több mint 3400 évet töltött börtönben olyan bűncselekményekért, amelyeket nem is követtek el. Az „elkövetők” bűncselekményekre lebontva legnagyobb részt gyilkosságért (60%), illetve nemi erőszak (36%) miatt lettek elítélve. Ez átlag fejenként 10 évet jelentett, konkrétan pedig azt, hogy ezeknek az ártatlan embereknek több, mint fele legalább 10 évet, 80%-uk legalább 5 évet börtönben töltött. Ezeknek az eseteknek az alapos elemzése azért nagyon tanulságos, mert rá tudnak mutatni a büntető igazságszolgáltatás általános hibáira. A szexuális erőszakért tévesen elítélt bűnelkövetők

³⁶ WELLS, Gary L. et al. 1979. 440, 446

³⁷ Dr. IBOLYA Tibor: *Kihallgatási taktika a nyomozásban* <http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf>

³⁸ WOOCHER, F. D. 1977. 969-1030.

³⁹ MAYER Connie 1994. 815.

⁴⁰ GROSS, Samuel R., JACOBY, Kristen, MATHESON Daniel J., MONTGOMERY, Nicholas, PATIL Sujata 2005.

88%-a például a hamis szemtanú vallomás miatt lett elítélve, bizonyítva ezzel a tanúvallomásokra vonatkozó pszichológiai ismeretanyag fontosságát.

Mit üzennek az ártatlanul elítélt emberek?

Az ártatlanul elítélt emberek ügyeit ma nagyon helyesen számos kezdeményezés gyűjti. Ilyen a The Death Penalty Information Center (<http://www.deathpenaltyinfo.org>), az Innocence Project (<http://www.innocenceproject.org>) és a Center on Wrongful Convictions at Northwestern University Law School (<http://www.law.northwestern.edu/depts/clinic/wrongful>). Ezek, bár tetemes számú ügyet regisztráltak, valószínűleg sok ezer további ember ül börtönben ártatlanul különböző rendszerhibák miatt. Jogosan teszi fel a kérdést például Goss és társainak tanulmánya: miért van az, hogy a nem gyilkosságon alapuló felmentések 90%-a a szexuális bűncselekmények elkövetőit érinti, miközben ezen elítéltek mindössze az amerikai börtönnépesség kevesebb, mint 10%-át teszik ki. Mi van a többi erőszakos bűncselekménnyel, ahol ugyanúgy ki vannak téve a vélt vagy valós elkövetők a legnagyobb statisztikai kockázatnak, a tanúk hibás emlékezetének? Valószínűleg, mivel itt kevesebb esélye van olyan biológiai bizonyíték fennmaradásának, ami később DNS vizsgálat tárgya lehet, ezek az elítéltek eleve nem kapnak esélyt a későbbi felülvizsgálatra. Annak ellenére, hogy logikusan itt is kellene lennie közel ugyanannyi ártatlanul elítélt embernek, aránytalanul kevés az utólagos felülvizsgálat. Nagyon érdekes az a kérdés is, amit a kimutatások az emberöléses bűncselekmények kapcsán vetnek fel. Mi az oka annak, hogy az emberölés, azon belül is a halálbüntetéssel sújtott esetek túl vannak reprezentálva az utólagos felmentéseknél? Vagy ugyanannyi ártatlanul elítélt ember van az összes bűncselekménytípusnál, csak ezekre nem derül fény? Vagy a felmentések valóban reprezentatívak, és nagyobb eséllyel születnek hibás ítéletek egy emberöléses bűncselekmény esetén? Amennyiben az első az igaz, és ezekre a felmentésekre azért került sor, mert az itteni ügyek nagyobb figyelmet kaptak, akkor ugyanolyan alaposág mellett a vizsgált 15 éves periódusban a nem emberölési ügyekben felmentettek számának nem 266-nak, hanem 29.000 kellene lennie. Ha viszont az utóbbi igaz, tehát ártatlan emberek elítélésére nagyobb az esély emberöléses bűncselekményeknél, az azt jelenti, hogy ártatlan emberek elítélése a leginkább akkor valószínű, amikor a legnagyobb a tét. Ahol van halálbüntetés, ez akár egy ember életét is

jelentheti. Ennek logikus okai lehetnek, hogy nagyobb a társadalmi nyomás a gyilkos megtalálásra, az áldozat ezekben az esetekben nem tud tanúskodni, és az elkövetőn is nagyobb nyomás van, hogy egy ártatlan embert gyanúba keverjen. A DNS vizsgálatok megjelenésének, a növekvő médiafigyelemnek és a különböző kezdeményezéseknek köszönhetően egyre több felmentés születik. Általánosságban azonban elmondható, hogy az ügyészségek még mindig vonakodnak felnyitni lezárt aktákat, hacsak nincs valami rendkívül nyilvánvaló és látható hiba az adott ügyben.

Table 3

*Causes of False Convictions for Exonerations in Murder and Rape Cases**

	Murder (205)	Rape (121)
Eyewitness Mis- identification	50%	88%
Reported Perjury	56%	25%
False Confession	20%	7%

* The columns add up to more than 100% because some false convictions had multiple causes.

Táblázat a fent említett kutatásból, ami a vezető okokat mutatja a téves ítéletek mögött. A %-os arány azért haladja meg a 100%-ot, mert bizonyos ügyekben a hibás ítélet mögött több tényező is meghúzódik.

Konklúzió

Az igazságszolgáltatás szereplői sokszor használnak megalapozatlanul, intuitív módon vagy hibás forrásból származó pszichológiai ismereteket. Vannak természetesen olyan közkeletű nézetek, amelyek önmagukban igazak lehetnek, a tudományos kontextus hiányában azonban ezek is félrevezethetnek minket. Például, az hogy minél több ideig látsz valakit, annál könnyebben fogod tudni azonosítani,⁴¹ önmagában igaz állítás. A szemtanúk azonban rendszeresen túlbecsülik az időintervallumot, ami alatt az adott esemény lezajlott,⁴² így ebből a pontosságra nem felétlenül lehet következtetni. A szemtanúk emlékezetére számos faktor hat: a fényviszonyok, a bűncselekmény erőszakossága, az elkövető kora, neme,

⁴¹ LAUGHREY Kenneth R., ALEXANDER Judith F., & LANE Alan B. 1971. 477.

⁴² SHIFFMAN H. R. & BOBKO Douglas J. 1974. 156.

faji hovatartozása, az esemény időtartama, az esemény és a felismerés között eltelt idő, és az eseményt követő külső információk. Csak ezek a faktorok és a kiértékelésükhöz szükséges pszichológiai ismeretek tükrében lehet valós következtetést levonni egy szemtanú emlékezetének pontosságáról. 1995-re már több mint 2000, a tanúvallomások megbízhatóságával foglalkozó pszichológiai tanulmány jelent meg,⁴³ így az igazságszolgáltatás számára a szakirodalom rendelkezésre áll. A kortárs kutatások alapján jelenleg komoly rés van a tudomány és a gyakorlat között, amit betömni csak képzésekkel és az áltudományos ismeretek megvilágításával lehet. E hiányosságok orvoslása kiemelten fontos, figyelemmel arra, hogy itt a tét akár ártatlan emberek börtönbe zárása is lehet.

Felhasznált irodalom:

AKEHURST, L., & VRIJ, A. (1999). *Creating suspects in police interviews*. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 192-210.

ARONSON, Elliot – TAVRIS, Carol (2009): *Törtétek hibák... (de nem én tehetek róla)* – Az öngazolás lélektana. Ab Ovo

BÁRDOS György, DÉTÁRI László, HAJNIK Tünde, KISS János, SCHLETT Katalin, TÁRNOK Krisztián, TÓTH Attila, VILÁGI Ildikó (2013): *Élettani gyakorlatok* – ELTE, Élettani és Neurobiológiai Tanszék

BEYERSTEIN, B. L. (1996). Graphology. In: G. Stein (Ed.): *The encyclopedia of the paranormal*. Buffalo, NY:Prometheus (pp. 309-324)

BORBÍRÓ Andrea, GÖNCZÖL Katalin, KEREZSI Klára, LÉVAY Miklós (2015): *Kriminológia*, Wolters Kluwer, Budapest

BOROS János (2003): *A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig. Törekvések a mai kriminálpszichológiában*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2003/2. 276.

CHAPLIN, Chloe, SHAW, Julia (2015): *Confidently Wrong: Police Endorsement of Psycho-Legal Misconception*, *Journal of Police and Criminal Psychology*, Volume 31 (3) – Oct 21, 2015

CSÁNYI Vilmos, TÓTH Balázs (2017): *Hiedelmeink – Az emberi gondolatok építőkövei*. Libri Könyvkiadó Kft.

⁴³ MEMON, A., VRIJ, A., & BULL, R. 2003. 109

Dr. IBOLYA Tibor: *Kihallgatási taktika a nyomozásban.*
<http://ibolyatibor.atw.hu/Sajat/3.pdf>

DRIVER, R. W., BUCKLEY, M. R. & FRINK, D. D. (1996): *Should we write off graphology? International Journal of Selection and Assessment*, 4(2), 78-86.

GROSS, Samuel R., JACOBY, Kristen, MATHESON, Daniel J., MONTGOMERY, Nicholas, PATIL, Sujata (2005): *Exonerations in the United States 1989 through 2003* – Journal of Criminal Law and Criminology, Vol. 95, No. 2

JOST, John T (2003).: *Önalávetés a társadalomban, a rendszerigazolás pszichológiája.* Osiris, Budapest

KASSIN, S. M., & GUDJONSSON, G. (2004): *The psychology of confessions: A review of the literature and issues.* Psychological Science in the Public Interest, 5, 35-67.

KING, R. N., KOEHLER, D. J. (2000): *Illusory Correlations in Graphological Inference.* Journal of Experimental Psychology: Applied. 6(4): 336-348.

KUHN Deanna, WEINSTOCK Michael and FLATON Robin (1994): *How Well Do Jurors Reason? Competence Dimensions of Individual Variation in a Juror Reasoning Task.* Psychological Science Vol. 5, No. 5, 289-296.

LAUGHREY Kenneth R., ALEXANDER Judith F., & LANE Alan B. (1971): *Recognition of Human Faces: Effects of Target Exposure Time, Target Position, Pose Position, and Type of Photograph.* 55 J. Applied Psych. 477

LOFTUS, Elizabeth F. (1974): *Restructuring Memory: Incredible Eyewitness*, 8 PSYCHOL. TODAY 116, 118; FURNHAM, Adrian (1987): *Graphology and personality: Another failure to validate graphological analysis.* Personality and Individual Differences 8 (3), 433-435.

MAYER Connie (1994): *Due Process Challenges to Eyewitness Identification Based on Pretrial Photographic Arrays*, 13 Pace L. Rev. 815

MEMON, A., VRIJ, A., & BULL, R. (2003): *Psychology & Law: In Truthfulness, Accuracy and Credibility of victims, witnesses and suspects.* Second edition. Wiley, Chichester, 109

MILLAR Murray G. & MILLAR Karen U. (1988): *The effects of suspicion on the recall of cues used to make veracity judgments.* – Communication Reports, 11,57-64

MOORE Michael (2013): *On the failures of graphology.* Shaanan College Annual (שנתון המכללה האקדמית לחינוך והדתי: שאנן)

NOGEL Mónika (2018): *Az igazságügyi szakértői vélemények hiteltérdemlősége a büntetőeljárásjogban* – doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

PLOUS, Scott (1993): *The Psychology of Judgment and Decision Making*, p. 23

ROBBINS Michael C., DEWALT Billie Richard, PELTO Pertti J. (1972): *Climate and Behavior: A Biocultural Study*. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3: 331-334.

SAGAN, C. (1995): *The demon-haunted world: Science as a candle in the dark*. New York: Random House.

SANDERS G.: *The usefulness of eyewitness research from the perspective of police investigators*. Unpublished Manuscript, State University of New York. Idézi: BOROS János: *A bűnözői profilalkotástól a tanúkihallgatásig. Törekvések a mai kriminálpszichológiában*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2003/2., 286.

SHIFFMAN H. R. & BOBKO Douglas J. (1974): *Effects of Stimulus Complexity on Brief Temporal Events*, 103 *J. Experimental Psych.* 156

SMITH, Eliot R., MACKIE, Diane M. (2004): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó 488.

SNOOK B (2008) *Pseudoscientific policing practices*. *Crim Justice Behav* 35 (10):1211-1214. doi:10.1177/0093854808321525

SZILÁGYI, Péter (2014): *Jogi alaptan*. ELTE Eötvös Kiadó, 143.

TRIANDIS, H.(2003): *A társas viselkedésmintázatok kulturális eltérései*. In: Nguyen Luu L. A. és Fülöp M. (szerk.) *Kultúra és pszichológia*. Osiris, Budapest. 84-90.

WELLS, Gary L. et al. (1979): *Accuracy, Confidence and Juror Perceptions in Eyewitness Identification* 64 *J. APPLIED PSYCHOL.* 440, 446

WOOCHER, F. D. (1977): *Did your eyes deceive you? Expert psychological testimony on the unreliability of eyewitness identification*. *Stanford Law Review*, 1977, 29, 969-1030.

Internetes hivatkozások:

https://index.hu/belfold/2015/02/24/szigetszentmiklos_gyerekkinas_gyermekvedelem_itelet_indoklas/

https://hvg.hu/itthon/20170201_szigetszentmiklosi_gyermekbantalmas_13_ev_fegyhas_a_szuloknek

<http://www.origo.hu/itthon/20171108-tizenharom-ebet-kaptak-a-szigetszentmiklosi-remszulok.html>

<http://www.deathpenaltyinfo.org>

<http://www.innocenceproject.org>

<http://www.law.northwestern.edu/depts/clinic/wrongful>

Law and psychology, taxonomical problems and pseudopsychology in the justice system

Summary

Law and psychology is an empirical research area of law, legal institutions, and people who come into contact with the law. Utilizing the contributions of psychology to the understanding of law and legal systems, it aims at a more just jurisdiction. Law and psychology is still an unfolding research area, yet a "science agenda", that contains all the behavioural sciences targeting law. Thus, law and psychology is better described as a melting pot than a specifically limited discipline. While psycho-legal knowledge can provide powerful assistance on challenging legal issues, pseudoscientific beliefs can end in serious legal errors, and even send innocent people to prison. Recent researches of the field shows, that questionable psychological practice in law enforcement are a very real problem. The first part of the paper focuses on the issue of placing the discipline and its divisions on the scientific map. The rest of the study aims to show some of the most common pseudopsychological beliefs laid down by current researches. These researches can be instructive to domestic legal actors and may prepare an inland empirical study of the subject.

Czine Aliz

Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: Szeibert Orsolya Ágnes, habilitált egyetemi docens

A felróhatóság általános és egyes speciális jelentéstartalmai a deliktuális kárfelelősség körében

I. Alapvetések

A szerződésen kívüli okozott kárért való felelősség dogmatikai elemei a jogellenes magatartás, a kár, a kettő közötti okozati összefüggés, valamint a felróhatóság. Jelen tanulmány célkitűzése a jogalkotó által vélelmezett, ámde a károkozó által kimenthető felróhatóság jelentésének vizsgálata.

A felelősségi rendszereken belül el kell különíteni az objektív és szubjektív felelősséget.¹ Az objektív felelősség esetében irreleváns az egyénben lejátszódó pszichés folyamat, csupán a tanúsított magatartás tényállásszerűsége az, amit értékelni kell.² Szubjektív alapú felelősségről akkor beszélünk, ha a szankcióhoz nem elegendő a társadalomra veszélyes magatartásban megnyilvánuló tényállásszerűség, de szükség van a felróhatóság elemére is.³ *Eörsi* megfogalmazása szerint „*a felelősség alapja (...), hogy a társadalom bizonyos követelményeket támaszt tagjaival szemben.*”⁴ A szocialista jog megközelítése szerint, ha a jogalkotó a szankció kiváltásához megköveteli a felróhatóságot, az azt jelenti, hogy a jogellenes magatartásra vezető pszichés folyamatot elítélendőnek tartja, de egyúttal lát is esélyt annak befolyásolására, konkrétan arra, hogy a kártérítés a nevelő funkcióját be tudja tölteni.⁵ Bár ez a szemlélet nyilvánvalóan túlzott jelentőséget tulajdonított a nevelő hatásnak, ma is igaz, hogy a felelősség egyik kiemelt célja a társadalom védelme és a prevenció.⁶

Eörsi szerint a kizárólag okozatosságon alapuló objektív felelősségi rendszer abszurd, mert lehetetlen megmondani, hogy az okok sokasága

¹ Petrik 2002. 11.

² Petrik 2002. 11.

³ Eörsi 1961. 321.

⁴ Eörsi 1961. 78.

⁵ Eörsi 1966. 124.

⁶ Petrik 2002. 13.

közül melyiket kell releváns oknak tekinteni.⁷ De nem szabad azt sem elfelejteni, hogy csak a szubjektív és az objektív felelősséget is magába foglaló felelősségi rendszer képes hatékonyan funkcionálni. Azért is szükséges a diverzifikáló nézet, mert nem kérdéses például, hogy természetes személy károkozó esetében a károkozó magatartásban meghatározó tényező lehet az egyéni pszichikus folyamat, míg – példaként kiemelve az objektív felelősség klasszikus területét – a veszélyes üzemet folytató vállalat esetében ez nyilván nem mondható el.⁸

Jelen tanulmány tárgyát tehát a deliktuális felelősség alapját jelentő felróhatóság vizsgálata képezi kitérve annak általános és speciális területeken megnyilvánuló jelentéstartalmára.

A hatályos Ptk.⁹ – ellentétben a kontraktuális felelősséggel – a deliktuális felelősségre fenntartotta a régi Ptk.¹⁰ által nevesített, adott helyzetben általában elvárhatóság mércéjét. Ezen nem változtat az, hogy a hatályos Ptk. a felróhatóság fogalmát mint tipizált követelményszintet a Bevezető rendelkezésekben helyezi el, és azt *terminus technicus*ként használja a kódex.¹¹ Figyelemmel a normatív szabályozás tartalmi változatlanságára, a régi Ptk. alapján született és jelen tanulmányban bemutatott eseti döntésekben rögzített értelmezések ma sem veszítették érvényüket. A felróhatóság fogalmának elméleti elemzése elsősorban Marton Géza és Eörsi Gyula munkáin alapul. Ennek oka, hogy bár eltérő korszakokban, de mindkét szerző a felróhatóság önmagán túlmutató célját, a társadalomra gyakorolt prevenciós funkciót ragadta meg vizsgálódása során.

II. A felróhatóság általános fogalma

Eörsi fogalmi rendszerezése szerint a felróhatóság jelenthet rosszhiszeműséget, vétkességet, illetve veszély el nem hárítását.¹² Míg a rosszhiszeműség az abszolút szerkezetű tulajdonjogban, addig a vétkesség a relatív szerkezetű kötelmi jogban jelenik meg értékelést igénylő tényállási elemként. Az első egy állapottal kapcsolatos, addig a második valamilyen cselekvéssel vagy mulasztással.¹³ Mindkettő tehát valamilyen jogellenes magatartáshoz való társadalmilag elítélendőnek

⁷ Eörsi 1961. 322.

⁸ A szervezeti jogalanyok felróhatóságáról ld. a III/1. fejezetet

⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

¹⁰ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

¹¹ Vékás (szerk.) 2013. 32.

¹² Eörsi 1961. 324-325.

¹³ Eörsi 1961. 324-325.

értékelt viszony, ami rosszhiszeműség esetén a tudati oldalt, vétkesség esetén az akarati oldalt érinti.¹⁴

Eörsi tehát a deliktuális felelősség szempontjából a vétkességet tekinti releváns fogalomnak, vétkes az, aki nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható. Ennek tartalma a következő. A vétkességfogalom nem szubjektív zsinórmértéket takar (ahogyan a büntetőjogban a tőle elvárhatóság mércéje), hanem azt, hogy a károkozó nem olyan magatartást tanúsított, melyet „*a vagyoni forgalomban a hozzá hasonlóktól hasonló körülmények között általában el lehet várni.*”¹⁵ A vétkesség csak a felelősség tényét determinálja, annak mértékét – a teljes kártérítés elve alapján – már maga az okozott kár fogja meghatározni.¹⁶ Nincs tehát döntő szerepe annak, hogy a vétkesség melyik fokozatáról, a szándékosságról vagy gondatlanságról beszélünk.¹⁷ Mégis vannak olyan esetek, amikor jelentőséggel bír a felróhatóság foka. Itt említhetjük például azt, hogy a szándékosan okozott kárért való felelősséget kizáró vagy korlátozó szerződéses kikötés semmis.¹⁸ Fontos megjegyezni, hogy a vétkesség határa ott húzódik, ahol a kártérítés már nem tudja betölteni a nevelő funkcióját, ekkor beszélünk vétőképtelenségről.¹⁹ A cselekvőképesség korhatárának egzakt meghúzása mögött a vagyoni forgalom biztonságához és gyorsaságához fűződő érdekek állnak, hiszen ellentétes lenne ezzel, ha az egyes jognyilatkozatok előtt a feleknek egymás vétőképességét is meg kellene vizsgálni.²⁰ A polgári jogi felelősség terén ez a követelmény azonban nem érvényesül. Mindig aszerint kell megítélni a vétőképességet, hogy mi volt az adott helyzetben általában elvárható. Eörsi szerint „*minél megszokottabb környezetben és minél megszokottabb eszközökkel történik a károkozás, annál alacsonyabb korban áll be a vétőképesség.*”²¹ Plasztikus példája szerint egy falusi gyerek falusi károkozására alacsonyabb korban áll be a vétőképesség, mint a falusi gyerek városi károkozása esetén.²² Bár a példa a mai életviszonyok között nyilvánvalóan nem lehetne irányadó, mégis jól érzékelteti, hogy a vétőképesség megítélése milyen relatív elemek mérlegelését teheti szükségessé.

¹⁴ Eörsi 1961. 324-325.

¹⁵ Eörsi 1961. 329.

¹⁶ Eörsi 1961. 331.

¹⁷ Eörsi 1966. 127.

¹⁸ a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 6:526. §

¹⁹ Eörsi 1961. 343.

²⁰ Eörsi 1961. 344.

²¹ Eörsi 1961. 345.

²² Eörsi 1961. 345.

Az *Eörsi* által a fentiek szerint kifejtett vétkesség megfeleltethető a felróhatóság hatályos fogalmának. Ahogy láthattuk, ez az adott helyzetben általában elvárhatóság pedig nem jelent általános zsinórmértéket, mert mindig a konkrét tényállás függvényében kell meghatározni, mi lett volna a társadalom által elvárt magatartás.²³ Nem azt kell tehát vizsgálni, hogy a károkozó egyéni adottságait figyelembe véve képes lett volna-e elkerülni a károkozást, hanem hogy az adott körülmények között objektíve ez elvárható lett volna.²⁴ A magyar felelősségi rendszer tehát ötvöz egy absztrakt és egy objektivizált mércét, ami a társadalmi elvárásoknak és egyszerre az adott helyzetnek megfelelő magatartás tanúsítását várja el a jogalanytól.²⁵ *Lábady* megfogalmazása szerint „a felróhatóság az egyéni gondossági mértékhez igazodó klasszikus vétkességi elvet objektivizálta”.²⁶ A felróhatóság általános mércéje absztrakt módon nem meghatározható tehát, azt mindig az eset egyedi körülményei minősítik.²⁷

III. Speciális elvárhatósági mércék

Vannak olyan esetkörök, amikor nemcsak az eset egyedi körülményeit, hanem a károkozó speciális entitásához vagy kvalifikáltságához kötődő speciális elvárhatósági mércét is figyelembe kell venni a károkozó magatartás megítéléséhez. Az alábbiakban ilyen esetkörök kerülnek bemutatásra.

1. Szervezeti jogalanyok felróhatósága

Már a szocialista jogban is megjelent a jogi személyekkel szembeni eltérő felelősségi szemlélet. *Eörsi* magasabb felróhatósági mércét lát indokoltnak az ún. kollektívakkal szemben, azaz a szervezeti jogalanyokkal szemben. Érti ezalatt egyrészt az állami szerveket, másrészt a szövetkezeteket. Mindkettő vonatkozásában kifejti, hogy a szervezeti jogalanyoknak megfelelő szervezési, fegyelmi és anyagi lehetőségeik vannak a károkozás elkerülésére, ezért velük szemben indokolt az elvárhatóságot közelíteni az

²³ Eörsi 1961. 335.

²⁴ Eörsi 1966. 231.

²⁵ Fézer (szerk.) 2010. 109.

²⁶ Lábady 2002. 73.

²⁷ A vezető például a jármű őrizenlenül hagyása esetén akkor nem jár el felróhatóan, ha gondoskodik arról, hogy az magától ne indulhasson el és más személy se indíthassa el (BH1999.552). A közút kezelője felróhatóság hiányában például nem felelős az általa kezelt utakon bekövetkező balesetek kárkövetkezményeiért. (EBH2000.1996).

objektív felelősségi szinthez.²⁸ Kérdés, hogy ez az álláspont mennyire bizonyulhat érvényesnek ma a jogi személyek vonatkozásában, tehát egy jogi személy kimentheti-e magát szervezési, működési okra hivatkozva. Egy eseti döntésben kimondta a bíróság, hogy a kórház köteles a gyógyító tevékenységet úgy megszervezni, hogy az ne hátráltassa a betegellátást, ezért a tevékenység megszervezésének hiányosságai miatt is felel a kórház, ha ezzel okozati összefüggésben kárt szenved a beteg.²⁹

Kérdésként merül fel, hogy támasztható-e magatartásmérce egy mesterséges jogi konstrukcióval szemben.³⁰ *Fuglinszky* két megközelítést emel ki: az egyik szerint a jogi személyhez valamely módon kötődő természetes személyek magatartását vizsgáljuk, és ezt tudjuk be a jogi személynek. A másik a jogi személy érdekkörében eljáró személyek magatartásától függetlenül egyfajta objektív helytállást lát indokoltnak a szervezeti jogalanyok esetében.³¹ A jogi személyek ekként való objektív felelőssége szintén több kérdést felvet attól kezdve, hogy a jogi személyek megítélése is differenciálást igényel, hiszen aligha támasztható ugyanaz a követelmény egy családi vállalkozással szemben, mint egy többszintű nagyvállalattal szemben.³²

2. Szakmai elvárhatóság

Speciális körülmény hiányában általános zsinórmértékről beszélünk tehát, amelyet mindig az adott helyzethez képest kell vizsgálni. Más mérce érvényesül azonban, ha a károkozó valamely szakma szabályainak égisze alatt fejt ki károkozó magtartását.

a) Az orvosi felelősség

Az orvos a Ptk. 1:4. § (1) bekezdése szerinti általában elvárható magatartására az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvényben (Eütv.) foglalt gondossági mérce az irányadó.³³ Az általános elvárhatósági mércét tehát az egészségügyi törvény tölti meg speciális tartalommal. A szabályozás azonban komoly változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben.

²⁸ Eörsi 1966. 236.

²⁹ BH2013.150

³⁰ *Fuglinszky* 2015. 285.

³¹ *Fuglinszky* 2015. 286.

³² *Fuglinszky* 2015. 285.

³³ PJD2017.17

Az orvosi rendtartásról szóló 1959. évi 8. tvr. a legnagyobb gondosság mércéjét írta elő, ezt pedig szó szerint átvette az egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény, amely kimondta, hogy *„az orvosnak a legnagyobb gondossággal és körültekintéssel meg kell tennie mindazokat az intézkedéseket, amelyek a betegségek megelőzéséhez, a beteg életének megmentéséhez, gyógyulásához, munkaképességének helyreállításához szükségesek. Az orvos az általa gyógyíthatatlannak vélt beteget is a legnagyobb gondossággal köteles gyógykezeltetni.”*

Az Eütv. már nem az általános felelősségi mérce kontextusában vette át a legnagyobb gondosság kifejezését, hanem diszkriminációellenes szabályba ágyazva azt: *„Minden beteget – az ellátás igénybevételének jogcímére tekintet nélkül – az ellátásban résztvevőktől elvárható legnagyobb gondossággal, valamint a szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek betartásával kell ellátni.”*

Ebből a mondatból a „legnagyobb” jelzőt az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvény – 2004. május 1-jével – hatályon kívül helyezte. Az Eütv. 77. § (3) bekezdésének hatályos szövege szerint *„minden beteget – az ellátás igénybevételének jogcímére tekintet nélkül – az ellátásában résztvevőktől elvárható gondossággal, valamint a szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek betartásával kell ellátni”*.

Arra a kérdésre, hogy az elvárhatóság mércéjét valóban alacsonyabb szintre helyezte-e a szabályozás ilyen változása, a bírói gyakorlat adja meg a választ. Ebből a szempontból a legfontosabb kérdés az, hogy az elvárható gondosság és a szakmai szabályok egybeesnek-e, vagy ezek elválaszthatók-e egymástól. Amennyiben igen, úgy az elvárható gondosság követelménye lehet-e magasabb, mint amit a szakma szabályai előírnak? De mik is azok a szakmai szabályok? Az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló törvény³⁴ kimondja, hogy *„az állami költségvetésből, illetve az Egészségbiztosítási Alapból külön jogszabályok szerint finanszírozott egészségügyi szolgáltatók keretében egészségügyi tevékenységet végző egészségügyi dolgozó feladatainak ellátása során köteles figyelembe venni a kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvény 19. § (1) bekezdése alapján, az adott finanszírozott ellátásra a miniszter által meghatározott vizsgálati és terápiás eljárási rendet is.”* Ezen jogszabályi rendelkezés alapján létrehozandó vizsgálati és terápiás eljárásrend célja elsősorban az, hogy megszabja a közfinanszírozott ellátásban az

³⁴ Az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvény 19. § (1) bekezdés

igénybevétel lehetőségeit és egyben korlátait, és nem a szakmai szabályok írásos rögzítése.³⁵ A szakmai protokollok valódi célja az, hogy egy adott betegség diagnosztikai és terápiás algoritmusát meghatározzák, ezektől eltérni pedig csak indokolt esetben lehet.³⁶ A felróhatóság alóli kimentés esetén tehát annak lehet jelentősége, hogy az alperes bizonyítja, hogy eljárása megfelelt a szakmai protokolloknak, vagy ha mégsem, akkor az eltérésre alapos oka volt.³⁷ Ezeken túl a szakma írott szabályait a szakvizsga anyagát képező tankönyvekben találjuk, az íratlan szakmai szabályok jelentősége ma már háttérbe szorulni látszik.³⁸

A bírói gyakorlat nem teljesen egységes abban, hogy a szakmai szabályokban foglaltak betartása egyben az elvárható gondosság követelményének kielégítését jelenti-e. Arra is találunk példát, hogy még a Legfelsőbb Bíróság két tanácsa is eltérően foglalt állást a kérdésben, ugyanabban az évben: az egyik ítéletben a szakmai szabályok betartása kizárta a kártérítő felelősség megállapítását,³⁹ míg a másikban ez nem volt döntő tényező.⁴⁰ A bírói gyakorlat mégis hajlik arra, hogy magasabb elvárhatósági mércét támasszon az egészségügyi szolgáltatóval szemben, mint csupán a szakmai protokollok szerinti eljárást. Az esetre szabott szakmai protokoll hiányára hivatkozott az alperes abban az ügyben, amelyben az epeműtétet követően a beteg panaszmentes volt, ámde az észlelt epecsorgás ellenére további vizsgálatokat nem végeztek, így hashártya-gyulladás szövődményeiben hunyt el a beteg.⁴¹ A döntés elvi tartalma szerint a protokoll betartása a kártérítési felelősséget nem zárja ki, mert az alperest terhelő elvárhatósági mérce túlmutat a szakmai szabályok betartásán.

Dósa szerint veszélyes az elvárható gondosság és a szakmai szabályok elválasztása, mert ezzel a bírói gyakorlat olyan követelményrendszert támaszt az orvosokkal szemben, amelyre nem tudnak előre felkészülni.⁴² Ez az álláspont azért vitatható, mert a szakmai protokollok nem képesek lefedni és adekvát választ adni valamennyi felmerülő tényállásra, ezt jól mutatja a fenti eset is, amelyben nem létezett eljárásrend a konkrét esetre. A szakmai protokollok, módszertani levelek és irányelvek, ha

³⁵ Dósa 2010. 99.

³⁶ Sótonyi (szerk.) 2006. 90.

³⁷ Sótonyi (szerk.) 2006. 90.

³⁸ Találunk azonban arra is példát, hogy a felelősség megállapítására egy szakmai kongresszuson elhangzott gyakorlatot figyelmen kívül hagyó orvosi döntés miatt került sor, miszerint 0,6 MOM AFP értéknél a terhes nőt további vizsgálatoknak kell alávetni a magzati fogyatékoság gyanújának tisztázása érdekében, habár ez az érték az írott szabályok szerint még a normális tartományba esik (EBH 2010.2229).

³⁹ Legfelsőbb Bíróság Pfv.X.20.235/2001.

⁴⁰ Legfelsőbb Bíróság Pf.III.25.898/2001.

⁴¹ Kúria Pfv.20.325/2016/3.

⁴² Dósa 2010. 104.

pedig ilyen nincs, az írtatlan szabályok nem képeznek zárt normarendszert. Az orvos szabadon választhatja meg ezeken belül az ellátást, indokolt esetben lehet csak ettől eltérni.⁴³ Az orvostól elvárt magatartás tehát az, hogy a szakmai protokollok mentén haladva, ámde a betegnél felmerült egyedi körülmények esetén attól eltérve válassza meg a legjobb diagnosztikai, illetve kezelési módszert. Ez olyan mérlegelési tevékenységet jelent, amely meghaladja a protokollok szolgai követését. Véleményem szerint indokolt ezért elszakadni az írott szakmai szabályoktól és magasabban meghúzni a felróhatóság mércéjét, figyelemmel arra is, hogy az emberi élet és egészség a betegellátásban is érvényre juttatott alapjog, ami kiemelt védelmet érdemel. A Legfelsőbb Bíróság megfogalmazása szerint *„az orvosi tevékenységgel okozott kár esetén a kimentés nehezített, ami azonban nem az objektív felelősséghez közelítést jelenti, hanem abból következik, hogy fokozott elvárás érvényesül a betegellátás körében, az abban résztvevőkkel szemben.”*⁴⁴

Az orvosi felróhatóságot árnyalja még, hogy minden orvosi beavatkozás magában hordozza a kezelés kockázatát, annak a károsodásnak az esélyét, ami a legnagyobb gondosság és körültekintés mellett is bekövetkezhet. Ezt a kockázatot a beteg viseli, az nem hárítható át.⁴⁵ Ez természetesen mindig szakértői bizonyítást igénylő kérdés. Ugyanakkor a kezelési kockázati körbe tartozó esemény késedelmes észlelése és ellátása már felróható kötelezettségszegésnek minősülhet.⁴⁶

b) Az ügyvédi felelősség

Az ügyvédekről szóló 1998. évi XI. törvény (rég. Ütv.) 3. § (2) bekezdése szerint *„az ügyvédnek hivatását a legjobb tudása szerint, lelkiismeretesen, a jogszabályok megtartásával kell gyakorolnia, tevékenységében köteles mindenkor az ügyvédi hivatáshoz méltó magatartást tanúsítani”*. Az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (Ütv.) 1. § (3) bekezdése azonos tartalommal rögzíti ezt az alapelvet. Az ügyvédi felelősség megértéséhez elsődlegesen azonosítani kell, mely kötelezettségek, mely előírások azok, amelyeknek meg kell felelnie az ügyvéd eljárásának. Az Ütv. előírásaiból levezetve ezek a következők.⁴⁷ Bár az ügyvédet gondossági kötelelem terheli és köteles elősegíteni a megbízó jogainak érvényesítését, kötelezettségeinek

⁴³ Sótonyi (szerk.) 2006. 90.

⁴⁴ BH2011.282

⁴⁵ Dósa 2010. 107.

⁴⁶ Sótonyi (szerk.) 2006. 92.

⁴⁷ Sándor- Szűcs 2014. 50.

teljesítését, ennek azonban határt szab a törvényesség, eljárása ugyanis csak a legalitás keretein belül mozoghat.⁴⁸ Konszenzusorientáltnak kell lennie, törekednie kell az ellenérdekű féllel való megegyezésre.⁴⁹ Az ügyvéd tevékenységében szabad és független,⁵⁰ tevékenységének bizalmi jellege van és megbízója által számon kérhető, valamint etikus eljárásra köteles.⁵¹ A felelősség szempontjából mégis a legfontosabb az, hogy az ügyvéd nem egyszerű átlagember, hanem szakember.⁵² A szakértelem magába foglalja az is, hogy az ügyvédnek a jogszabályok pontos ismerete mellett az uralkodó joggyakorlatot is ismernie kell, és ha az bizonytalan, akkor az ügyfél szempontjából a legnagyobb biztonságot jelentő megoldást kell választania.⁵³ Ez természetesen magába foglalja azt is, hogy az ügyvédnek folyamatosan képeznie kell magát, a konkrét ügyben felkészültnek kell lennie, és még az is elvárható, hogy tájékoztassa ügyfelét saját esetleges korábbi hibáiról.⁵⁴

Az ügyvédi műhibáknak kialakultak tipikus esetkörei. A jogi képviselő magatartásának felróhatósága a határidő elmulasztásával kapcsolatban merült fel abban az ügyben, amelyben a jogi képviselő a fellebbezési határidőt gépkocsija műszaki meghibásodása miatt mulasztotta el.⁵⁵ A Legfelsőbb Bíróság – megváltoztatva a másodfokú bíróság végzését – helyt adott a fél igazolási kérelmének és a fellebbezés elbírálására utasította a másodfokú bíróságot. Ez a döntés szembenállónak látszik azzal a bírói gyakorlattal, amely igen szűk körben adott lehetőséget a jogi képviselő mulasztásának kimentésére. E döntések alapja, hogy a jogi képviselő kötelezettsége az is, hogy megbetegedése esetén helyettesítésről gondoskodjék, ennek elmulasztása olyan ügyviteli hiányosság, amely a késedelem vétlenségét kizárja.⁵⁶ A fenti esetben azonban arra az álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság, hogy a gépjármű meghibásodása nem munkaszervezési vagy adminisztratív hiányosság, hanem olyan szubjektív akadály, amely a mulasztás vétlenségét megalapozza. A bíróság tehát az elvárható magatartás ügyvédekre szabott magasabb mércéjét a polgári perjogban is alkalmazza és a kimentést lényegében a *vis maior* eseménynél húzta meg.⁵⁷ A Legfelsőbb Bíróság döntésével azonban tágult ez a kör, érvényre juttatva

⁴⁸ Sándor-Szücs 2014. 51.

⁴⁹ Sándor-Szücs 2014. 52.

⁵⁰ Sándor-Szücs 2014. 53.

⁵¹ Sándor-Szücs 2014. 61-68.

⁵² Sándor-Szücs 2014. 56.

⁵³ Fuglinszky 2015. 287.

⁵⁴ Sándor-Szücs 2014. 56.

⁵⁵ Legf.Bír.Pf.IV.24.610/2011., az esetet ismerteti: M. Tóth - Fehér 2012. 26.

⁵⁶ BH2005.85

⁵⁷ M. Tóth -Fehér 2012. 25.

a polgári perrendtartás azon rendelkezését is, hogy az igazolási kérelmeket méltányosan kell elbírálni. Érdekes kérdés, hogy a határidő elmulasztása esetén vizsgálható-e azon alapper esetleges kimenetele, amelytől az ügyvédi mulasztás elzárta a felperest.⁵⁸ A többségi bírói gyakorlat szerint erre nincs lehetőség, nem kötelezhető olyan összegű kártérítésre az ügyvéd, amely az alapper tárgyának értéke volt.⁵⁹

Az ügyvédi műhibák másik tipikus csoportja a cégeljárások során merül fel. A bíróság megállapította, hogy a cégbírósághoz a bejegyzésre alkalmatlan, hiányos beadvány benyújtása az ügyvéd részéről objektíve jogellenes, függetlenül attól, hogy a hatályos cégeljárás szabályok a hiányos beadványhoz milyen jogkövetkezményt fűznek.⁶⁰ Az ügyvéd felróhatóságának hiányát azzal bizonyíthatta volna, hogy a hiányosság érdekkörén kívül eső okra vezethető vissza. Nem találta ilyennek a bíróság azt, hogy a cégbíróság hiánypótlási gyakorlata az érintett időszakban nem volt egyértelmű, és azt sem, hogy a lényegi mulasztásokat az előző jogi képviselő eljárása okozta. Az tehát, hogy a hiányos kérelem nem vont maga után automatikus elutasítást, nem érintette az ügyvéd felróhatóságát a hiányos kérelem benyújtásáért.

Szintén az ügyvéddel szembeni magasabb elvárhatóságot mondta ki a bíróság azzal, hogy az ügyvéd megbízásának ellátása során a hivatásából elvárható legjobb tudása szerint segíti elő megbízója jogainak érvényesítését és kötelezettségeinek teljesítését.⁶¹ Ennek a követelménynek akkor felel meg az ügyvéd, ha a szerződés előkészítésekor megfelelő körültekintéssel ellenőrzi a felek által beszerzett ingatlan-nyilvántartási adatok valóságát. Az adásvételi szerződés mint az egyik legelterjedtebb jogügylet a hibák rendkívül széleskörű lehetőségét hordozza magában.⁶²

A fenti esetekből az rajzolódik ki, hogy csakúgy, mint az orvosok esetében, az ügyvédekkel szemben is magasabb az adott helyzetben általában elvárhatóság szintje. Felmerül a kérdés, hogy ehhez képest miként alakul az elvárhatóság más hivatásrendekkel, így különösen a téves döntéssel kárt okozó bíróval szemben.

⁵⁸ Sándor-Szűcs 2014. 116.

⁵⁹ Sándor-Szűcs 2014. 117.

⁶⁰ BDT2007.1564

⁶¹ EBH2007.1701

⁶² Sándor-Szűcs 2014. 140.

c) A közhatalommal szemben támasztott felróhatósági mérce

Az állami immunitás feloldásaként a demokratikus jogállamokban alapvető követelmény, hogy a közigazgatás felelősséggel tartozzon polgári jogilag is az általa okozott károkért.⁶³ Kérdésként merül fel, hogy az állam sajátos pozíciója folytán a közhatalom nevében eljáró személlyel szemben a felróhatósági mérce miként tér el az általános vétkességi elvtől.

A Ptk 6:548. § (1) bekezdése szerint a közigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget akkor lehet megállapítani, ha a kárt közhatalom gyakorlásával vagy annak elmulasztásával okozták, és a kár rendes jogorvoslattal, továbbá a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata iránti eljárásban nem volt elhárítható. A közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség felróhatósági alapú, azaz mentesül a közigazgatási szerv a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az eljáró tisztviselő úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. A következetes bírói gyakorlat azonban kialakította az úgynevezett súlyos jogsértés-doktrínáját. Ez azt jelenti, hogy a jogszabályok helytelen alkalmazása, avagy értelmezése a vétkességhez önmagában nem elég, ahhoz valamely többlettényállási elemre van szükség.⁶⁴ A felelősséget tehát csak a nyilvánvalóan és kirívóan súlyos jogalkalmazási, jogértelmezési tévedés, a tények kirívóan okszerűtlen értékelése alapozza meg.⁶⁵ Ilyen kirívó jogsértésnek minősítette például a bíróság azt, amikor a közigazgatási hatóság a bíróság hatályon kívül helyező ítéletében megfogalmazott egyértelmű utasítás mellőzésével hozta meg a kérelmet ismételten elutasító határozatát.⁶⁶ De nem tekintette ilyennek a bíróság például az eljárás objektív okból való elhúzódását,⁶⁷ illetve a büntetőeljárás valós alapokon nyugvó lefolytatását akkor is, ha az ügy végén kiderült, nem a felperes követte el a bűncselekményt.⁶⁸

Láthatjuk tehát, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kár esetében alacsonyabb felróhatósági mércét állít fel a bírói gyakorlat, és csak a kirívó esetekben nem enged kimentést a közhatalom számára.

Ugyanezen az úton halad a bírósági jogkörben okozott károk megítélése. Az ítélkezési gyakorlat szerint a bírósági jogkörben okozott

⁶³ Fuglinszky 2015. 492.

⁶⁴ Borbás 2011. 238.

⁶⁵ EBH2002.750

⁶⁶ EBH2002.632

⁶⁷ KGD1994.68

⁶⁸ Kúria Pfv. IV.21.061/2012/6.

kár tekintetében is csak a nyilvánvaló és kirívó jogértelmezési, jogalkalmazási hiba, valamint a bizonyítékok kirívóan okszerűtlen mérlegelése adhat alapot a felelősség megállapítására.⁶⁹ Annak megállapításához, hogy kirívó jogsértés történt-e, először arra a kérdésre kell választ adni, hogy egyértelmű-e a jogszabály rendelkezése. Az egyik ügyben kimondta a bíróság, hogy a jogszabály egyértelmű rendelkezése esetén súlytalan az az indok a bíróság kárfelelőssége szempontjából, hogy a hatálybalépése óta eltelt rövid idő alatt még nem alakult ki egységesnek mondható gyakorlat.⁷⁰ Kirívónak találta a bíróság azt az esetet is, amelyben az eljáró bíróság az anyagi jogszabály megváltozását nem ismerve állapította meg az utóbb felmentett vádlott büntetőjogi felelősségét.⁷¹ Nem volt azonban kirívó az, amikor a bíróság nem vizsgálta hivatalból a felperes keresetösségi jogát, és erre csak a megismételt eljárásban kerül sor.⁷² Szintén nem tekinthető kirívó mulasztásnak, ha a bíró a szakértői véleményben foglalt adatokat figyelmetlenségből elnézi és emiatt az abból kiinduló számítása hibás eredményre vezet, az viszont már kirívóan súlyos jogalkalmazási tévedés, ha az előbbieket ismeretében a félnek a hiba kijavítására irányuló kérelmét elutasítja.⁷³

Szembetűnő, hogy míg az ügyvéddel szemben fokozott elvárhatóság érvényesül, addig a közhatalom döntései esetében épphogy alacsonyabb az elvárhatóság foka. Jogosan merül fel a kérdés, hogy indokolt-e a különbségtétel a hivatásrendek gyakorlóit között. Van olyan álláspont, amely szerint nincs elegendő indok ennek fenntartására, mert mindenki ugyanabban a bizonytalan és gyorsan változó jogi környezetben végzi a munkáját és a jogorvoslati rendszer léte nem elegendő ellenérv.⁷⁴ Van olyan megközelítés, amely szerint a kiegyensúlyozott felelősségi rendszer kialakításához az is elegendő lenne, ha a kirívóan súlyos jogsértés doktrínáját időről időre át- és újraértékelnék.⁷⁵ Más álláspont szerint amennyiben a gyakorlat nem engedné meg a nem önkényes, de utóbb tévesnek minősített jogalkalmazási tevékenység esetében a kimentést, úgy éppen azt a feltétlenül szükséges értelmező szabadságot, mérlegelési jogkört tenné semmissé, amely nélkül a hatékony és eredményes ítélezés, döntéshozatal nem valósulhatna meg.⁷⁶

⁶⁹ Fuglinszky 2015. 543.

⁷⁰ BH2009.15

⁷¹ BH2010.38

⁷² Legfelsőbb Bíróság Pfv. III.20.861/2010/19.

⁷³ BH2013.243

⁷⁴ Fuglinszky 2015. 547.

⁷⁵ Fuglinszky 2015. 547.

⁷⁶ Pribula 2014. 519-520.

Véleményem szerint azt nem szabad szem előtt tévesztetni, hogy a két jogi hivatás lényege alapvetően eltér egymástól. Az ügyvédi hivatás érdekkötött tevékenység, az ügyvéd a szerződési szabadság alapján dönthet arról, hogy mérlegelve a megbízás tárgyát és saját képességeit, mely ügyeket kíván ellátni. Ha úgy dönt, hogy elvállalja az ügyet, akkor már viszont gondossági kötelelem alapján arra köteles, hogy a legnagyobb szakmai odaadással képviselje megbízója érdekeit, a törvényesség szab mindössze határt annak, hogy ennek érdekében milyen eszközökkel él. Az ítélkező tevékenység alapvetően más természetű, a helyes és jogszerű döntés meghozatala a cél. Tévedhet-e tehát a bíró? Az ítélkezési gyakorlat tükrében csak a kirívó tévedés az, ami elfogadhatatlan. Bár valóban idealista elképzelésnek tűnik az, hogy a jogorvoslati rendszer teljes biztosítékot jelent a bírói tévedések kiküszöbölésére, egyetértek azzal, hogy az ítélkező tevékenység hatékonyságának egyik záloga a jogalkalmazó mérlegelési szabadságának védelme. A bíró ítélkező tevékenységében független. Ezt az alapelvet nem csak direkt utasítással, de a felróhatóság tágabb körben való meghúzásával, indirekt módon is könnyedén le lehet rontani. Nem szabad ezért véleményem szerint a bírói döntéshozatali folyamatba olyan súllyal becsatornázni az állam kárelhárításhoz fűződő érdekét, hogy az torzítsa a bíróban lezajló döntési folyamatot, és ezáltal magát a bírói hatalom függetlenségét is.

IV. A felróhatóság mibenléte

A leegyszerűsítő nézet szerint „*a büntetőjog büntet, a polgári jog reparál*”.⁷⁷ A felróhatóság megértéséhez vissza kell nyúlni ahhoz, mi is a kártérítés jogintézményének rendeltetése. Ennek kulcsa a kártérítés prevenciós célkitűzésének eszméjében keresendő. Amennyiben a kártérítésnek csak a reparálás lenne a célkitűzése, úgy meg is lehetne elégedni azzal a tétellel, hogy aki másnak kárt okoz, köteles azt megtéríteni. A prevenciós cél azonban beemeli a szubjektív elemet hordozó felróhatóságot a polgári jogi kártérítési felelősségbe. A megelőző funkció tartalma, hogy az egyénre is hatással van, semlegesíti a normasértést kiváltó motivációt, másfelől a társadalom tagjai felé azt az üzenetet hordozza, hogy érdemes jogkövető magatartást tanúsítani.⁷⁸

Marton kifejezetten elsődlegesnek tekinti a prevenciós eszmét, szerinte súlyos elvi tévedés volt a római tanokból átvenni azt a magándeliktumokból eredő individualisztikus szemléletet, miszerint a

⁷⁷ Eörsi 1961. 250.

⁷⁸ Petrik 2002. 13.

kártérítésben kizárólag a károsult alanyi joga mutatkozik meg az őt ért kár helyrehozatalára.⁷⁹ Ez az elmélet nem veszi figyelembe, hogy a reparációkötelem nem egyedül a múlt helyreállítására, hanem a jövőbeni károkozások visszaszorítására alkalmas jogalkotói eszköz, ehhez képest pedig az egyén érdeke csak másodlagosnak tekinthető.⁸⁰ *Marton* szerint tehát a törvényhozó első és legfontosabb célkitűzése kell, hogy legyen a jövőbe tekintő kármegelőzés, amelyet két szankcióval ösztökél: a helyreállító és a büntető szankcióval. A kettő közül bizonyos értelemben a helyreállító a fajsúlyosabb, mert ez valósítja meg az általános, mindennapi védelmet, míg a büntető szankció a szélsőséges normasértések visszaszorítására szolgál.⁸¹

Marton élesen kritizálja a kizárólagosan vétkességi eszmén nyugvó felelősségi rendszereket, de éppen azért, mert rámutat arra, hogy a polgári társadalmak kialakulásával és a veszélyes üzemi tevékenységek elterjedésével az már elégtelen arra, hogy megfelelően szolgálja a prevenció gondolatát, amit a magánjogi felelősség első rendező elvének tekint.⁸²

Eörsi – szocialista ideológiával áthatott – elmélete szerint szintén a prevenció a felelősség központi funkciója, azonban más tartalommal, mint a fentiekben. Szerinte „*a felelősség a nevelés célját szolgáló, kivételesen igénybevett büntetésszerű eszközök alkalmazásában nyilvánul meg*”⁸³ Véleménye szerint a prevenció nem állítható szembe a nevelő hatással, de az szűkebb két szempontból is: egyrészt csak visszatartásra utal, másrészt ezt a félelemkeltés eszközével szolgálja (amely a „kizsákmányoló” társadalmakra jellemző).⁸⁴ Ehhez képest a szocializmus eszköze a nevelés, amelynek célja a meggyőzés és az emberek átformálása.⁸⁵ Ezzel összhangban a felróhatóság azért lett a felelősség egyik alapja, mert a társadalmi értékelés lát esélyt az ellene való küzdelemre represszív szankcióval.⁸⁶

A felróhatóság az tehát, amely a prevenció funkciót becsatornázza a polgári jogi kárfelelősség rendszerébe. A polgári jog ezt azonban nem az egyéni morális vétkességfogalommal teszi, az adott helyzetben általában

⁷⁹ Marton 1992. 58.

⁸⁰ Marton 1992. 59.

⁸¹ Marton 1992. 101.

⁸² Marton 1992. 107.

⁸³ Eörsi 1961. 35.

⁸⁴ Eörsi 1961. 36.

⁸⁵ Eörsi 1961. 37.

⁸⁶ Eörsi 1961. 81.

elvárhatóság ugyanis ezt ötvözi egy képzeletbeli ideális mércével.⁸⁷ Ez nehezen megfogható követelményt teremt, *Marton* kritikája szerint az így nyert felelősség arra a tömegre, amely az ideális *bonus pater familias* szintjét nem éri el, tárgyi felelősséget keletkeztet.⁸⁸

Ezt a zsinórmértéket mindig az eset egyedi körülményei alapján lehet majd megállapítani, ezt tehát mindenkoron a bírói gyakorlat tölti meg tartalommal. Láthattuk fentebb, hogy születtek a joggyakorlatban egyedi zsinórmértékek, amelyek mögött mindig meghúzódik valamilyen privilegizált érdek, jogpolitikai szándék, amely indokoltá teszi az elmozdulást a *bonus pater familias* általános eszméjétől. Az orvosi felelősség esetében az emberi élet és egészség mint védendő jogi tárgy hívta életre a legnagyobb gondosság mércéjét, amelyet a bírói gyakorlat tételes jogi rendelkezés hiányában is követelményként tartott fenn. Az ügyvédekkel szembeni követelmény fakad egyrészt a hivatáshoz kötődő éthoszból, másrészt abból, hogy az ügyvédi hivatás gyakorlása a jogállami működés egyik alapvető pillére. A jogállami igazságszolgáltatás megfelelő működését a pulpitus másik oldalán pedig éppen a felróhatósági mérce alacsonyabb szintre helyezése garantálja.

A felróhatóság kérdése tehát túlmutat azon, hogy kimentési okként szolgál a károkozó számára, de alapvető eszköze és mutatója annak, hogy egy adott társadalom jogrendszere miként tekint a kártérítés funkciójára.

Felhasznált irodalom

BORBÁS Beatrix: A közhatalom kárfelelősségéről a felelősségi premisszák szemszögéből – különös tekintettel a felróhatósági kritériumra. *Jogtudományi Közlöny*, 2011/4.

BUSCH Béla (szerk.): Büntetőjog – Általános rész. Harmadik kiadás, HVG ORAC, Budapest, 2006

Dósa Ágnes: Az orvos kártérítési felelőssége, HVG-ORAC, Budapest, 2010

EÖRSI Gyula: A jogi felelősség alapproblémái – A polgári jogi felelősség. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961

EÖRSI Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966

⁸⁷ Marton 1992. 61.

⁸⁸ Marton 1992. 62.

FÉZER Tamás (szerk.): A kártérítési jog magyarázata. CompLex, Budapest, 2010

FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2015

LÁBADY Tamás: A deliktuális felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról. Jura, 2002/1.

MARTON Géza: A polgári jogi felelősség. Triorg, Budapest, 1992

M. TÓTH Gábor – Fehér Judit: A Legfelsőbb Bíróság döntése a jogi képviselői mulasztás vétlenségének polgári peres eljárásban történő igazolásával kapcsolatban. JeMa 2012/4.

PETRIK Ferenc: A kártérítési jog. HVG-ORAC, Budapest, 2002

PRIBULA László: Kivételes-e a jogalkalmazó kártérítési felelőssége? *Jogtudományi Közlöny*, 2014/11.

SÁNDOR István – SZÚCS Brigitta: Az ügyvédi felelősség és biztosítása. Második, átdolgozott és aktualizált kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2014

SÓTONYI Péter (szerk.): Orvosi felelősség. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2006

VÉKÁS Lajos (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal. CompLex, Budapest, 2013.

General and special meanings of culpability in tort law Summary

The breach of a duty, the harm, the causation and culpability are the essential elements of tort liability. The purpose of this article is to study the duty of care expected from the tortfeasor and the cases when the tortfeasor can be released from tort liability. However there are some special cases when the duty of care has a different meaning. This article also studies the judicial practice evolved for tort actions of doctors, lawyers and judges. Last but not least this essay would like to present the coherence between the preventive function of tort law and culpability.

Kulcsár Judit

ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: Szeibert Orsolya Ágnes PhD, habil. egyetemi docens

A gyámi vagyonkezelés szabályai és gyakorlata

1. Bevezetés

Jelen tanulmány a kiskorúak vagyonának védelméről szóló doktori értekezés részeként a kiskorúak vagyonának gyámi vagyonkezeléséről, aktuális helyzetéről, gyakorlatáról és szabályozásáról szól, elsősorban a hatályos szabályozás alapján. A korábbi szabályozásra csak utalok, mivel arról már korábban részletesen írtam.¹ 1997-től a nevelésbe vett gyermekek gyámságának eltérő szabályait a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) tartalmazta a Csjt.²-vel összhangban. A régi Ptk.³ és a Csjt. irányadó szabályai a gyámság általános szabályozását, míg a Gyvt. az állami gondoskodásban élők feletti gyámságra vonatkozó speciális szabályokat tartalmazták. A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Gyer.) a végrehajtási, eljárási és gyámhatósági szabályokat tartalmazza. *A gyámok vagyonkezelési feladatai, szabályai tehát valamennyi gyámra egységesen vonatkoznak ezután.* A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2014-es hatálybalépésével a szabályozási rendszer megváltozott, hiszen megszűnt az önálló családjogi kódex, így a gyámság intézményét a Ptk. fogalmazta meg azzal, hogy a Gyvt., valamint a Gyer. továbbra is alapvető jogforrások maradtak e tárgykörben.

2. A gyámság és fajtái

A Ptk. 4:223. § szerint az a kiskorú, aki nem áll szülői felügyelet alatt,⁴ gyámság alá tartozik. Hiszen a kiskorú, mivel nem rendelkezik teljes

¹ Kulcsár Judit: A nevelésbe vett gyermekek vagyonának kezelése - megjelenés alatt

² 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról, amely az új Ptk. hatálybalépésével 2014. március 15-től hatályát veszítette.

³ 1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről

⁴ A gyámhivatal a szülői felügyelet alatt álló gyermek részére rendel gyámot. A Gyer. 127. § (2) bekezdése határozza meg azon gyermekek körét, akik nem állnak szülői felügyelet alatt.

cselekvőképességgel,⁵ ezért törvényes képvisellete elengedhetetlen.⁶ Ezt vagy a szülő, vagy a gyám képezi a kiskorú számára. A gyám a Ptk. szerint a gyámsága alatt álló gyermek gondozója, nevelője, vagyonának kezelője és a gyermek törvényes képviselője. *A gyámság tehát a modern jogrendszerben a szülői felügyeletet, a törvényes képviselést pótló, illetve a meglévőt bizonyos okok miatt kiegészítő jogintézmény.* Ennek megfelelően a kiskorú jogi helyzetétől, illetve a kiegészítés okától függően több fajtája lehet. A Ptk. szabályozza generálisan a gyámságot, valamint fajtáit is megnevezi.

Gyám lehet minden nagykorú személy, akivel szemben a Ptk. 4:233. § -ban meghatározott *kizáró ok nem áll fenn*, és személyében, körülményeiben alkalmas a gyámság ellátására. *Gyámul* – gyermekvédelmi gyám kivételével – az rendelhető, aki a *gyámi tisztséget vállalja*.⁷ A Ptk.-nak ellentmond, hogy a Gyer. 128. § (3a) bekezdése szerint a kirendelendő gyermekvédelmi gyám köteles írásban nyilatkozni a gyámi tisztség vállalásáról.

A Ptk. gyámság címszó alatt⁸ a következő kategóriákat sorolja fel.

a) *Nevezett* gyám az, akit a szülők előre megneveznek arra az esetre, amikor ők már nem tudják a szülői felügyeletet ellátni.

b) *A rendelt* gyám esetében a gyámhivatal választja ki azt a gyámot, aki a szülői felügyelet pótlása mellett a gyermek gondozását és nevelését is elvállalja. Ebben az esetben rengeteg szempontot kell figyelembe vennie, illetve néhány esetben bizonyos személyek kirendelése kötelező.⁹ A gyámrendelés gyámhivatalra vonatkozó részletszabályait a Gyer. 128-130.§-ai tartalmazzák.¹⁰

Ez az utóbbi *szülői felügyeletet pótló* gyámság kétféle lehet: a gyermekvédelmi gondoskodásba nem került gyermekek esetében *gyámságnak* hívjuk, míg az állami gondoskodásba, pontos jogszabályi

⁵ Bővebben: Kulcsár Judit: A jogképesség és cselekvőképesség szabályai, elméleti megközelítése a kiskorúak tekintetében. Themis 2015. december 142-153.

⁶ Gyer. 10. § (1) bekezdés; 127. § és Ptk. 4:225. §.

⁷ Ptk. 4:232. §

⁸ Ptk.4:223-4:233.§-ok

⁹ Ptk. 4:229. §

¹⁰ A vagyonkezelés szempontjából releváns teendői, hogy a gyámrendelés előtt megvizsgálja, hogy a gyermeknek van-e vagyona, és azt ki kezeli, illetve van-e a gyermeknek olyan vagyona vagy más ügye, melynek kezelése, intézése különös szakértelmet igényel. Beszerzi a gyermek ingó- és ingatlanvagyonáról készült leltárt, ha a gyámhivatal tudomással bír arról, hogy a gyermeknek van vagyona. A gyámrendelő határozat rendelkező része tartalmazza a vagyonleltár alapján az ingó- és ingatlanvagyon gyám kezelésébe adását, feltéve, hogy a gyermek rendelkezik vagyonnal, és a vagyonnal rendelkező gyermek vagyonkezelésére jogosult gyámja esetén a 158. § (1) bekezdése szerinti számadás gyámhivatalhoz történő benyújtásának időpontját, vagyonkezelő gyám kirendelése esetén annak a vagyonnak (vagyon tárgynak) a megjelölését, amelyet a gyermeknek juttattak, és amelyre a vagyonkezelő gyám tevékenysége vonatkozik.

terminológiában *nevelésbe vett* gyermekek esetében ez a *gyermekvédelmi gyámság*. Itt az elhatárolás egyik szempontja az, hogy a gyermek személyes ellátásáról ki és hogyan gondoskodik. A Ptk. jelenleg a 4:230. §-ban úgy fogalmaz, hogy gyermekvédelmi gyámság alá tartozik az, akit nevelésbe vettek, az, akit ideiglenes hatállyal gyermekvédelmi nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben helyeztek el, és a szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránti per indult, vagy akinek szülője hozzájárult gyermeke titkos örökbefogadásához.¹¹ A „különösen” azt jelenti, hogy ez példálózó jellegű felsorolás. A Gyvt. 84. § (1) bekezdése rendelkezik a többi esetről, így arról, amikor a gyermek szülei ismeretlen helyen tartózkodnak, a gyermek a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény, valamint a menedékjogról szóló törvény szerint kísértől nélküli kiskorúnak minősül, vagy amikor a szülők bármilyen más okból nem gyakorolják szülői felügyeleti jogukat, és egyik esetben sem lehetséges *családbafogadó* gyám¹² kirendelése. A Gyer. 127. § szerint a gyámhivatal gyermekvédelmi gyámot és helyettes gyermekvédelmi gyámot rendel a gyermek részére, ha a szülő hozzájárult gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához. Ha a szülő hathetes életkornál fiatalabb gyermekének általa ismert személy részéről történő örökbefogadásához járult hozzá, és az örökbefogadás engedélyezését a megnevezett leendő örökbefogadó szülő egyidejűleg maga is kéri – alkalmassága esetén –, az örökbefogadni szándékozó személyt a gyámhivatal a gyermek családbafogadó gyámjává rendeli ki.

A gyermekvédelmi gyám a feladatait a területi gyermekvédelmi szakszolgálattal létesített közalkalmazotti jogviszony keretében, önálló munkakörben látja el. A gyermekvédelmi gyámra a Gyvt.-ben meghatározott kivételekkel a Ptk. gyámságra vonatkozó rendelkezései az irányadóak.¹³

A gyámhatóság a gyermek számára a területi gyermekvédelmi szakszolgálat javaslata alapján, a gyermekvédelmi gyám kirendelésével egyidejűleg – a gyermekvédelmi gyám távolléte vagy feladatai ellátásában

¹¹ Ezeket az eseteket nevezetem összefoglalóan állami gondoskodásnak.

¹² A gyámhatóság hozzájárulhat ahhoz, hogy a szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy más családi ok miatt a gyermeket a szükséges ideig más, általa megnevezett család átmenetileg befogadja, gondozza és nevelje, feltéve, hogy a családbafogadás a gyermek érdekében áll. A családba fogadó szülőt (szülőket) a gyámhatóság családba fogadó gyámmal rendeli. (Ptk. 4:229. §)

¹³ Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a nevelőszülőknél elhelyezett gyermek törvényes képviselőjére a gyermekvédelmi gyám mellé a gyámhatóság bizonyos esetekben kirendelheti a nevelőszülőt is – ha ő ezt vállalja – arra, hogy eljárjon a gyermek személyes okmányainak beszerzése érdekében, kérje a gyermek közgyógyellátásra való jogosultságának megállapítását és a gyermek tartózkodási engedélyének meghosszabbítását, törvényes képviselőként nyilatkozatot tegyen a gyermek tartózkodási engedélyének meghosszabbítására, eljárjon a gyermek iskolai beíratása, tanulói jogviszonyának, magántanulói jogállásának létesítése, megszüntetése ügyében.

való tényleges akadályoztatása esetén az azonnali döntést, intézkedést igénylő ügyekben a helyettesítés megoldása érdekében – *helyettes gyermekvédelmi gyámot* rendel ki.¹⁴

A gyermekvédelmi gyám tevékenységét a gyámhatóság irányítja és felügyeli, a gyermekvédelmi gyám feladatainak ellátásához szükséges feltételeket a területi gyermekvédelmi szakszolgálat biztosítja.

c) A meglévő szülői felügyeletet és a gyámságot is *kiegészítheti, illetve korlátozhatja az eseti gyám*, aki csak bizonyos ügyekben és esetekben van kirendelve a kiskorú mellé.¹⁵ Azonban, mint látható alább, az eseti gyám kirendelésére valamennyi fent nevezett jogszabály tartalmaz rendelkezéseket, a Ptk. ráadásul több helyen is.¹⁶

Az *érdekellentét* a gyermek és törvényes képviselője között az egyik legfőbb indok, amikor eseti gyám útján kell képviselni a kiskorút.¹⁷ A másik, amikor a törvényes képviselő tényleges akadály miatt nem járhat el, illetve ha sürgősen kell intézkedni, és a cselekvőképtelen vagy a cselekvőképességében részlegesen korlátozott nagykorú személynek nincs törvényes képviselője vagy annak személye nem állapítható meg; továbbá ha a kiskorú jogainak megóvása érdekében szükséges.

A Gyvt.-ben szerepel az az eset, amikor a védelemben vétellel egyidejűleg vagy a gyermek védelemben vételének fennállása során a családi pótlékot természetben nyújtják a 68/C. § (1) szerint. A gyámhatóság, ahhoz, hogy a családi pótlékot természetben biztosítsa, a gyermek részére – figyelemmel korára, egyéni szükségleteire és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményére – eseti gyámot rendel ki.

A gyámhatóság az eseti gyám által a családi pótlék felhasználásával összefüggésben a gyermeknek vagy családjának okozott kárért vétkességére tekintet nélkül, teljes mértékben felel. Az eseti gyám az

¹⁴ Gyvt. 90. §

¹⁵ Ld. a Gyer. 130/A. § (1) bekezdését.

¹⁶ Az egyik ilyen szabályozási hely a képviselő címszó alatt található, ld. Ptk. 6:20. §

¹⁷ A Ptk. 2:3. § alapján a gyermek részére már megszületése előtt gyámot kell kirendelni, ha ez jogainak megóvása érdekében szükséges, különösen, ha a gyermek és törvényes képviselője között érdekellentét van. A gyám kirendelése minden olyan esetben indokolt, ha a méhmagzat vagy a megszületendő gyermek akár vagyoni, akár családjogi viszonyok alanyává válik, és a szülők a gyermek törvényes képviselőjét nem képesek megfelelően ellátni. Az érdekellentétnek értelemszerűen a születendő gyermek és az anya között kell fennállnia olyan ügyben, ahol az anya, mint a méhmagzat képviselője, a születendő gyermeke rovására vagyoni vagy egyéb nem vagyoni előnyhöz jutna. De ide kell sorolni a nem önjogú anya esetét is. A Ptk. 4:163. § alapján a szülő – ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik – nem képviselheti a gyermeket olyan ügyben, amelyben ő maga, házastársa, élettársa, egyenesági rokona vagy az ő törvényes képviselője alatt álló más személy a gyermekkel szemben ellenérdekű fél. Ha a gyermek ügyében a törvényes képviselőt gyakorló szülő törvény vagy a gyámhatóság rendelkezése, érdekellentét vagy más tényleges akadály miatt nem járhat el, a gyámhatóság a gyermeknek eseti gyámot rendel.

ügyben olyan jogkörrel jár el, mint a gyám. A gyám jogköre nem terjed ki azokra az ügyekre, amelyeknek ellátására eseti gyámot rendeltek.

d) A *vagyonkezelő gyám* is egyfajta eseti gyámnak tekinthető, bár ezt egyik jogszabály sem deklarálja. A megnevezést a Ptk. megítélésém szerint nem mindig következetesen használja. Vagyonkezelő gyámot kell tehát minden olyan esetben kirendelni, amikor nem a szülő, a gyám vagy a gyermek kezeli a vagyont.¹⁸ Ennek egyik esete, amikor a gyermek azzal a *kikötéssel* kapott vagyont, hogy azt szülei nem kezelhetik. Ilyenkor a gyámhatóság – a vagyont juttató személy javaslatának figyelembevételével – a vagyon kezelésére gyámot¹⁹ rendel ki. A vagyoni esetekben előforduló érdekellentétén túl akkor is gyámra bízható a vagyonkezelés, amikor a szülőktől szankcióként megvonják a vagyonkezelési jogosultságát. Ugyanis ha a szülői felügyeletet gyakorló szülők gyermekük vagyonának kezelése során a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon *nem teljesítik* a kötelességüket, a szülők *vagyonkezelői jogát a gyámhivatal korlátozhatja vagy megvonhatja*²⁰, *kérelemre* vagy a gyermek érdekében *hivatalból*. A korlátozás azt jelenti, hogy egyes vagyoni ügyekre vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve *korlátozhatja vagy vonhatja meg azt a szülőtől*.²¹ A Gyer. 26/A.§ (5) bekezdése szerint: *„Ha a gyámhivatalnak a család- és gyermekjóléti szolgálat, a család- és gyermekjóléti központ jelzése, a gyermek hozzátartozójának vagy más személynek a bejelentése alapján tudomására jut, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülők gyermekük vagyonának kezelése tekintetében kötelességüket, a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon nem teljesítik, a gyámhivatal a Ptk. 4:159. §-a szerinti intézkedések közül – a (6) bekezdésben foglaltak figyelembevételével – azt alkalmazza, amellyel a legnagyobb biztonsággal óvható meg a gyermek vagyona. A gyámhivatal a Ptk. 4:159. §-a szerinti intézkedések közül egyidejűleg többet is alkalmazhat.”* Valószínűleg a jogalkotó az (1) bekezdésben már megjelölt *„hivatalból vagy kérelemre”* induló ilyen eljárások pontosítását, illetve az alkalmazható szankciók kiválasztásának metodikáját szerette volna szabályozni ebben a bekezdésben. Itt tulajdonképpen a gyámhivatal hivatalos úton történő

¹⁸ Fogalmát az új Ptk. vezette be, és ez váltotta fel a vagyonkezelő eseti gondnok jogintézményét. Ellátja a gyámhivatal határozatában megjelölt vagyonnal kapcsolatos különleges szakértelmet igénylő feladatokat, amelyek alapvetően ingatlanvagyon esetén elsősorban az ingatlan vagy annak értékének megőrzése a gyermek számára. Lehetőség szerint bérbeadással gondoskodik az ingatlan fenntartásához szükséges költségek rendelkezésre állásáról; szükség szerint polgári pert indít annak érdekében, hogy az általa képviselt gyermek legjobb érdekei érvényesüljenek közös tulajdon esetén is; készpénz esetén felkutatja a megfelelően biztonságos befektetési formákat; ingóságok esetén gondoskodik a gyámhivatal által meghatározott őrzési módról; eleget tesz a gyámhatóság határozatában előírt számadási kötelezettségének.

¹⁹ Vagyonkezelő gyám

²⁰ Ptk. 4:159. §, valamint Gyer. 26. § (6) bekezdés

²¹ Gyer. 26/A. § (1) bekezdés

tudomás szerzését nevesíti, a valóban legtöbbször előforduló eseteket kiemelve, de bármely hatóság vagy bíróság is élhet ilyen bejelentéssel, hiszen az előtte folyó eljárás kapcsán például az adóhatóság is tudomást szerezhet a szülői vagyonkezelés nem megfelelő voltáról vagy más visszaélésről.

Eseti gyám kirendelését bármely érdekelt, hatóság kérheti, és annak hivatalból is helye van. A szülő eseti gyám kirendelése céljából köteles a gyámhatóságnak késedelem nélkül bejelenteni, ha ilyen okból az ügyben nem járhat el. Az eseti gyám az ügyben olyan jogkörrel jár el, mint a gyám.

3. A gyámi vagyonkezelés szabályai

3.1. Bevezetés

A gyám a gyermek érdekeinek megfelelően köteles a tevékenységét gyakorolni. A gyámnak tevékenysége során biztosítania kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő kiskorú²² az őt érintő döntések előkészítésében részt vehessen, véleményt nyilváníthasson.²³

Ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket megfelelően kell alkalmazni a gyám jogaira és kötelezettségeire.

A vagyonkezelés a *törvényes képviselőt és szülői felügyelet* egyik részjogosítványa polgári jogunkban. A vagyonkezelés a kiskorúak tekintetében tehát elsősorban a törvényes képviselőként eljáró szülő, illetve gyám joga, aki a kiskorú nevében tesz meg jognyilatkozatokat, amelyek annak vagyonára vonatkoznak. Az alkalmazandó szabályok több helyen is szerepelnek a Ptk.-ban, illetve más jogszabályokban: a korlátozottan cselekvőképés és cselekvőképtelen kiskorúak jognyilatkozatainak szabályainál, a szülői felügyelet tartalmánál, valamint a gyermek törvényes képviselőténél. Fontos megjegyezni, hogy amit a Ptk. különböző helyeken és címszavak alatt szabályoz, a valós életben felmerülő helyzetek, jogviszonyok esetében csak együtt és összetetten alkalmazhatóak. Így a jogképesség, a cselekvőképesség, a törvényes képviselőt és a szülői felügyelet, illetve a gyermek vagyonának kezelése címszavak alatt található szabályok csak komplexen képesek eligazítani

²² Gyer 2. § a): Az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek az a kiskorú számít, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.

²³ Ptk. 4:234. §

valós élethelyzetekben. A törvényes képviselő akkor értelmezhető a kiskorú esetében a vagyonkezelés körében, ha a szülőnek a fentebb tárgyaltak szerint van szülői felügyeleti joga és a vagyonkezelésben az nincs csorbítva semmilyen formában.

A törvényes képviselő körében a vagyonra vonatkozó *jognyilatkozatok* lehetnek olyanok, amelyeket a kiskorú maga tehet meg vagy amelyeket törvényes képviselőjével együtt. Van, amikor a törvényes képviselő maga tesz jognyilatkozatokat a kiskorú nevében, és van, amikor ő is csak a gyámhatóság engedélyével, valamint vannak a kiskorú vagyonát érintően abszolút tiltott jognyilatkozatok is. Mindannyiszor egy mátrixra gondoljunk, ahol a vezérfonal a vagyon fokozott védelme: milyen jogi hatása van a jognyilatkozatnak az adott vagyonelemre, de a jogi procedúra soha nem független a kiskorú életkorától, állapotától és véleményétől. Amikor az érvényesnek szánt jognyilatkozatok megtételének szabályozásáról beszélünk, az a kiskorúak vagyonának megszerzéséről és az azzal történő rendelkezésről szól.

A jognyilatkozatok az érvényesség szempontjából tehát a következők szerint alakulnak. Az általános szabály szerint a *korlátozottan cselekvőképes kiskorú* érvényes jognyilatkozatot csak törvényes képviselője hozzájárulásával tehet.²⁴ Ugyanakkor a korlátozottan cselekvőképes törvényes képviselőjének közreműködése nélkül – önállóan – is megtehet bizonyos jognyilatkozatokat.²⁵ A korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében a törvényes képviselő maga is tehet jognyilatkozatot.²⁶ Emellett léteznek olyan jognyilatkozatok, amelyek – a törvényes képviselő eljárása mellett – a gyámhatóság hozzájárulásával érvényesek.²⁷ Legutolsó kategória a gyámhatósági engedéllyel sem érvényes jognyilatkozat, ez pedig a kiskorú ellenérték nélküli kötelezettségvállalása.²⁸

²⁴ Ptk. 2:12. § (1) bekezdés

²⁵ Ptk. 2:12. § (2) bekezdés

²⁶ Ptk. 2:12. § (4). Csak akkor, ha jogszabály nem kívánja meg a kiskorú jognyilatkozatát is, és a személyére és vagyonára vonatkozó jognyilatkozatnál a kiskorú véleményét is figyelembe vette. Véleményem szerint a gyakorlat azt mutatja, hogy ilyen jognyilatkozatok már nem fordulnak elő, ahol nincs kifejezett jogszabályi előírás, ott is elvárás, szerződéskötési feltétel stb., hogy a korlátozottan cselekvőképes is aláírja a jogait érintő jognyilatkozatokat.

²⁷ Ptk. 2:15. §

²⁸ Ptk. 2:16. §

3.2. A szabályok részletezése és értelmezése

3.2.1. Jognyilatkozatok

A Ptk 2:12. § -a szerint a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – *törvényes képviselőjének hozzájárulása* szükséges. Ha a korlátozottan cselekvőképes kiskorú cselekvőképessé válik, maga dönt függő jognyilatkozatainak érvényességéről.

Bizonyos esetekben azonban a korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselőjének *közreműködése nélkül is tehet jognyilatkozatokat*. Tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja. Ezek alapvetően nem a vagyont érintő jognyilatkozatok, csak áttételesen lehetnek hatással a vagyonára, így ezekkel itt nem foglalkozom. Megkötheti a *mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése* körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket. Ezek a mindennapi életben a leggyakrabban előforduló jognyilatkozat-csoportokra vonatkoznak, például kisebb értékű dolgokat, a mindennapi étkezéshez szükséges hozzávalókat, mozijegyet megvásárolhat, a tömegközlekedésben részt vehet. Ezeket az ügyleteket minden esetben az adott helyzetben, és a kiskorú anyagi és társadalmi-családi körülményeitől függően kell értékelni.

Rendelkezhet a *munkával szerzett jövedelmével*, annak erejéig kötelezettséget vállalhat. A „*jövedelem*” körébe nemcsak a munkaviszonyból származó munkabér, hanem a megbízási vagy a vállalkozói díj is beletartozhat.²⁹ A jövedelemmel való szabad rendelkezésnek azonban van jogszabályi korlátja is. Ha a gyermek a szülei háztartásában él, keresményéből megfelelő mértékben köteles hozzájárulni a háztartás költségeihez, amennyiben ezt a szülő igényli.³⁰ Mivel most a szülő vagyonkezelésével foglalkozom, ezért erre részletesebben nem térek ki.

Köthet olyan szerződéseket, amelyekkel *kizárólag előnyt* szerez, vagyis a kiskorú részéről nincsen semmilyen ellenszolgáltatás. Ez lehetne ajándékozási szerződés vagy például haszonkölcsön szerződés vagy haszonélvezeti jog alapítása a kiskorú részére. A kiskorú számára kizárólag előnyt jelentő szerződés az, amikor egyedileg vizsgálva minden

²⁹ Két olyan bevétel lehetséges, melynek besorolása nem egyértelmű a hatályos jogszabályok szerint, én mégis idetartozónak veszem: a kiskorú nyereménye és ösztöndíja. Mindkét esetben véleményem szerint a kiskorú szabadon rendelkezhet ezekkel a munkájával szerzett jövedelem analógiájára.

³⁰ Ptk.4:157. § (3) bekezdés

körülményt, valóban csak előnye származik belőle a kiskorúnak. Ki vállalkozik erre a vizsgálatra és ki felel érte? A törvényes képviselő vagy a gyámhatóság, esetleg az ellenjegyző ügyvéd? Nehéz elképzelni olyan esetet a gyakorlatban, hogy a kiskorú számára bizonyítottan csak előnyök származnának például egy haszonkölcsönből, esetleg egy örökölt mezőgazdasági ingatlan haszonbérbe adásából, de egy ingatlan-haszonélvezetnek is lehetnek költségei. A neki juttatott ajándék ingatlan valóban csak előnyöket jelent-e számára? Amikor pedig a szülő, aki egyben törvényes képviselő is, ajándékozik ingatlant a gyermeknek – és haszonélvezetet nem tart fenn –, ez esetben a korlátozottan cselekvőképes megajándékozott mellé eseti gyám kirendelését is kérni kell, ugyanis a szülő, mint törvényes képviselő és a megajándékozott gyermek között érdekellentét van. Továbbá az ingatlan összes terhe a kiskorú tulajdonost fogja terhelni, tehát a kizárólagos előny a kiskorú javára nem valósul meg. A kizárólagos előny fennállását mindig vizsgálni kellene valakinek és ez nem lehet a kiskorú. Így ez a kitétel magában gyakorlatilag alkalmazhatatlan, a gyakorlatban pedig valószínűleg nagyon ritkán fordul elő. Nem koherensek a Ptk. és a Gyer. szabályai, ingatlanok esetében nincsenek pontosan tisztázva a jognyilatkozat megtételének szabályai a kiskorú és a törvényes képviselő esetében, valamint a kiskorú és törvényes képviselő jognyilatkozatainak gyámhatósági jóváhagyása viszonylatában. Tapasztalataim szerint a gyakorlat ezt úgy oldja fel, hogy ingatlanügylet esetében általában mindenki ragaszkodik a gyámhivatal jóváhagyásához.

A kiskorú ajándékozhat is a szokásos mértékben. Ez a családi, társadalmi szokásoknak megfelelő, viszonylag kisebb értékű ajándékot jelent. Minden konkrét esetben vizsgálandó, mi minősül ennek az érintett személyek vagyoni, társadalmi viszonyai alapján. A szokásos mérték minősítésénél mérlegelni kell az ajándék értékét, az ajándékozás tárgyát, az ajándékozó vagyoni helyzetét, az ajándékozással elérni kívánt célt és – hozzátartozók közötti ajándékozásnál – a családban uralkodó felfogást. Szokásos mértéket meg nem haladó ajándékról általában akkor lehet szó, ha az ajándékozás nem gazdagítja a megajándékozottat olyan mértékben, hogy az ajándék visszakövetelése anyagi és erkölcsi szempontból indokolt lenne.³¹

³¹ A Ptk. 2:12. § (3) bekezdése szerint a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak ígért vagy adott ingyenes juttatást a gyámhatóság engedélyével *visszautasíthatja*. Ha a gyámhatóság a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatát nem hagyja jóvá, a határozat a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát pótolja. Ez a szabály logikailag inkohereensen szerepel ebben a paragrafusban, hiszen a 2:15. § foglalkozik a gyámhatóság engedélyével, jóváhagyásával tehető jognyilatkozatokkal.

A Ptk. 2:12. § (4) bekezdése szabályozza azt az esetet, amikor a törvényes képviselő maga tesz jognyilatkozatokat a kiskorú nevében. A törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorú nevében maga is tehet jognyilatkozatot, kivéve azokat, amelyeknél jogszabály a korlátozottan cselekvőképes kiskorú saját nyilatkozatát kívánja meg, vagy amelyek a korlátozottan cselekvőképes kiskorú munkával szerzett jövedelmére vonatkoznak. A törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során a korlátozott cselekvőképességű kiskorú véleményét figyelembe kell vennie.³²

A *cselekvőképtelen* kiskorú személyek jognyilatkozatai némileg eltérnek a fentiekben megismertektől. Főszabály szerint a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis; nevében a törvényes képviselője jár el. A cselekvőképtelenség miatt nem semmis a cselekvőképtelen kiskorú által *kötött és teljesített csekély jelentőségű szerződés*, amelynek megkötése a mindennapi életben tömegesen fordul elő és különösebb megfontolást nem igényel. Ezt minden esetben az adott helyzetben és a kiskorú körülményeitől függően kell értékelni. A mindennapi életben előforduló jogügyletek jellemzője az, hogy a lakosság széles köre köti rendszeresen vagy időszakonként visszatérően, és különösebb megfontolást nem igényelnek. Tehát a fenti feltételek együttes fennállása esetén a cselekvőképtelen kiskorú – törvényes képviselője hozzájárulása nélkül – maga is eljárhat, érvényes jognyilatkozatot tehet. Ez a szabály lehetővé teszi, hogy a mindennapi élet apróbb jogügyleteiből ne zárják ki a gyermekeket. A konjunktív feltételek tűzése leszűkíti a jogügyletek körét, szem előtt tartva a kiskorú érdekeit és a jogbiztonságot is. A törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét – korának és érettségének megfelelően – figyelembe kell vennie.³³

A szülői és gyámi vagyonkezelés relatív korlátjának tekinthetők a vagyonkezelés körében azok a *jognyilatkozatok*, melyekhez a gyámhivatal hozzájárulása szükséges, és abszolút korlátjának azok, melyek semmiképp sem tehetőek meg. A korlátozottan cselekvőképesek és a cselekvőképtelenek jogügyletei *gyámhatósági felügyeletének közös*

³² Ez összhangban áll a Gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény (kihirdette az 1991. évi LXIV. törvény) 12. cikkében foglaltakkal, amely szerint a részes államoknak biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek az őt érintő ügyekben szabadon kinyilvánítsa véleményét, és ezt – figyelemmel korára és érettségi fokára – kellően tekintetbe kell venni. A jelen § ezt az elvet juttatja érvényre. Ha a kiskorú cselekvőképtelen, de ítélőképessége birtokában van – vagyis képes arra, hogy a jogügylet lényegét, következményeit átlássa, arról véleményt formáljon, és e véleményét kifejezésre juttassa –, a törvényes képviselő a cselekvőképtelen kiskorú véleményét sem hagyhatja figyelmen kívül.

³³ Ptk. 2:14.§

szabályai vannak, tehát a Ptk. itt nem az életkor alapján tesz különbséget az érvényes a jognyilatkozatok megtételére jogosultak között, hanem az ügycsoportok alapján rendeli el a gyámhatóság közreműködését.

A Ptk. 2:15. § szerint a kiskorú törvényes képviselőjének jognyilatkozata bizonyos esetekben csak a gyámhatóság jóváhagyásával érvényes.³⁴ Ezek a következők:

– a kiskorút megillető *tartásról történő lemondás*;

Ennek a gyakorlatban előforduló legtipikusabb esete, amikor a tartásra kötelezett és a gyermeket ténylegesen eltartó, gondozó személy peren kívül megállapodik abban, hogy a kötelezett a tartási kötelezettségének kiegyenlítéséül megfelelő vagyontárgyat (pénzösszeget) ad a jogosultnak.

– a kiskorút *öröklési jogviszony* alapján megillető jogra vagy őt terhelő kötelezettségre vonatkozó jognyilatkozat, és a külön is visszautasítható vagyontárgyak öröklésének visszautasítása;

A korlátozottan cselekvőképes személy öröklési szerződésének érvényességéhez, de például a végrendelet érvénytelenségének megállapítása iránti perindításhoz is szükséges a gyámhatóság jóváhagyása. Ugyancsak gyámhatósági jóváhagyásra szorul a kiskorút megillető örökség visszautasítására irányuló, illetve a részlegesen gyakorolt visszautasítási jognyilatkozat is.

– a kiskorú nem tehermentes ingatlanszerzése, az ingatlan tulajdonjogának átruházása vagy megterhelése;

Átruházás alatt minden olyan jognyilatkozatot érteni kell, amelynek folytán a kiskorú ingatlantulajdona akár részben, akár egészében más személy tulajdonába kerül. Így nem csak az adásvételi, ajándékozási jogügylethez, de a cseréhez, az adásvétellel vegyes csereszerződéshez, és például az ingatlanra vételi jogot (opció) engedő szerződéshez vagy a kiskorú ingatlanhányada esetén a közös tulajdon magához váltással történő megszüntetéséhez is szükséges a gyámhatóság jóváhagyása, ha nem a kiskorú a magához váltó fél.

Megterhelés alatt minden olyan jognyilatkozat értendő, amely a kiskorú tulajdonjogából eredő bármely jogosítványát korlátozó módon érinti. Így például az ingatlan zálogjoggal megterhelésén, használati jog engedésén vagy például szolgalmi jog alapításán túlmenően, a gyermek tulajdonában álló ingatlanon vagy ingatlan tulajdoni hányadán az építető részére tulajdonszerzést jelentő építési, épületbővítési vagy más értéknövelő beruházás; illetve az ingatlanon (ingatlanhányadon) álló felépítmény bontási engedélyének érvényességéhez is gyámhatósági jóváhagyásra van szükség. 2014. március 15-ig ezeket a Gyer. 25. § (1) bekezdés h) és i) pontjai szabályozták, azóta azonban ezek semmilyen jogszabályban nincsenek rögzítve.

A kiskorú ingatlanára (ingatlanhányadára) alapított haszonélvezeti jog ugyancsak a megterhelés fogalma alá tartozik. Ez esetben azonban a törvény

³⁴ A Ptk. rendelkezik a jóváhagyás megtagadásának eseteiről, és a gyámhatósági kötelező közreműködés alóli kivétekeről is azokban az esetekben, ha a jognyilatkozat érvényességét bírósági vagy közjegyzői eljárásban elbírálták.

kivételt is szabályoz. Így nincs szükség a gyámhatóság jóváhagyására abban az esetben, ha a kiskorú szerez tulajdonjogot – őt terhelő ellenérték nélkül –, és az erre vonatkozó szerződés megkötésével egyidejűleg kerül sor a haszonélvezeti jog alapítására. E törvényi feltételeknek együttesen kell fennállniuk, ezért bármelyikük hiánya esetén a jognyilatkozat csak gyámhatóság jóváhagyás mellett válik érvényessé. Ki kell itt emelnünk azt is, hogy 2014. március 15-ig a Gyer. 25. § (1) bekezdésének e) pontja alapján az átruházáson kívül gyámhatósági jóváhagyáshoz kötött volt a törvényes képviselő jognyilatkozata a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen kiskorú ingatlantulajdon-szerzése esetében is, mégpedig akkor, ha a megszerzendő ingatlant vagyoni értékű jog vagy végrehajtási jog terhelte, azonban ez is kikerült a jogszabályból. A kiskorú ingatlantulajdonát érintő valamennyi jogügylethez a gyámhatóság jóváhagyásának szükségessége független az ingatlan (ingatlanhányad) értékétől. A jelenleg hatályos Gyer. 152. § szerint a gyámhivatal a Ptk. 2:15. § (1) bekezdés c) pontja és a Ptk. 2:23. § (1) bekezdés c) pontja szerinti jognyilatkozat jóváhagyása során az eset összes körülményét mérlegelve azt vizsgálja, hogy a jognyilatkozat jóváhagyása a gyermek érdekeit szolgálja-e. Nincs szükség azonban a gyámhatóság jóváhagyására, ha a kiskorú ingatlanvagyonának megterhelésére az ingatlan ellenérték nélküli megszerzésével egyidejűleg, az ingyenes juttatást nyújtó személy javára történő haszonélvezet alapításával kerül sor, mert a Ptk. ezt a haszonélvezeti jogot nem tekinti tehernek. (Ptk. 2:15. § (3) bekezdés). Idetartozik még, hogy a Gyer. 26/B.§ (5) bekezdése alapján a gyámhivatal a gyermek ingatlantulajdon-jogának átruházására irányuló törvényes képviselői jognyilatkozat jóváhagyása esetén a Ptk. 2:15. § (1) bekezdés c) pontja, a Ptk. 4:159.§ a) és c) pontja szerinti esetben rendeli el a vételár gyámhatósági fenntartásos betétben való elhelyezését. A Gyer. 153. § (1) bekezdése határozza meg, hogy tételesen mit kell mellékelni a jóváhagyás iránti kérelemhez. A 154. § szabályozza a gyámhivatal feladatát és annak a feltételeit, hogy miképpen engedélyezheti a bejegyzést, vagyis láthatja el jóváhagyó záradékkal az okiratot. A fő szempont a vételár megfizetésének biztosítása.

– a kiskorú gyámhatóságnak átadott vagyonáról való rendelkezése;

A Csjt. 82. § (2) bekezdése kimondta, hogy a szülők a gyermek pénzét és értéktárgyait, amennyiben azokat a rendes vagyonkezelés szabályai szerint folyó kiadásokra vagy egyéb okból készen tartani nem kell, kötelesek a gyámhatósághoz beszolgáltatni. Ilyen értékekről a szülők a gyámhatóság jóváhagyása nélkül nem rendelkezhetnek. Jelenleg nincs beszolgáltatási kötelezettség, csak szankciós jelleggel, amit a Ptk. 4:159. § szabályoz. Ilyenkor nincs értékhatár sem, a Gyer. 26/B.§ (2) bekezdése szerint a kiskorú gyámhatóságnak átadott vagyonáról való szülői jognyilatkozathoz Ptk. 2:15. § (1) bekezdés d) pontja és a (3) bekezdésben meghatározott értékhatártól függetlenül szükséges a gyámhivatal hozzájárulása.

– a kiskorú jogszabályban meghatározott összeget meghaladó értékű vagyontárgyáról való rendelkezése.

Gyer. 26/B. § (3) bekezdése szerint a kiskorú gyámhatóságnak át nem adott vagyonáról való rendelkezést érintő szülői jognyilatkozathoz a Ptk. 2:15. § (1) bekezdés e) pontja alapján abban az esetben szükséges a gyámhivatal jóváhagyása, ha a szülői rendelkezéssel érintett vagyon értéke meghaladja az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének tízszeresét. A Gyer.

155.§ szerint a gyermek vagy a gondokolt tulajdonában lévő értékpapír, a személyes tulajdon szokásos tárgyai közé nem tartozó ékszerek, ezüst-, arany-, platinatárgyak, drágakövek és egyéb ingó tárgyak elidegenítésére és megterhelésére vonatkozó törvényes képviselői jognyilatkozat jóváhagyása iránti kérelemhez mellékelni kell a vagyontárgy értékesítésével hivatásszerűen foglalkozó szerv vagy személy értékbecslését.

Ide sorolom a Ptk. 2:12. § (3) bekezdésében foglaltak szerinti szabályt is, miszerint a törvényes képviselő a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak ígért vagy adott ingyenes juttatást a gyámhatóság engedélyével *visszautasíthatja*, tekintettel arra, hogy az ingyenes szerződés hátrányos is lehet a kiskorúra. Ha a gyámhatóság a törvényes képviselő visszautasító nyilatkozatát nem hagyja jóvá, a határozat a törvényes képviselő elfogadó nyilatkozatát pótolja. A gyámhivatal akkor hagyja jóvá a szülő jognyilatkozatát, ha a gyermek vagyonáról való jognyilatkozat megtétele a gyermek érdekében áll.

Amennyiben a gyermek vagyona a gyámhivatal által gyámhatósági fenntartásos betétben elhelyezett készpénz, akkor azt a szülők és a gyámok is csak a gyámhivatal rendelkezései szerint vehetik fel. Ha a vagyon ingatlan, akkor a gyámhivatal hozzájárulása szükséges az ingatlan értékesítéséhez, és a befolyt vételár felhasználási módját is meghatározza a gyámhivatal.

A Ptk. 2:16. §-a szerint *semmis* a kiskorú törvényes képviselőjének olyan jognyilatkozata, amellyel – a kiskorú vagyona terhére – ajándékoz, idegen kötelezettségért megfelelő ellenérték nélkül kötelezettséget vállal (például a kezességvállalás), vagy amellyel jogokról ellenérték nélkül lemond. Ezt a rendelkezést megfelelően alkalmazni kell a törvényes képviselőnek a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatához való hozzájárulására is.

A kiskorúság miatti korlátozott cselekvőképességen vagy cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik, ez a kiskorú jognyilatkozatának relatív semmissége. A hatályos Ptk.-ban már nem szerepel a régi Ptk.-ban meglévő kitétel,³⁵ miszerint aki cselekvőképessége tekintetében a másik felet megtéveszti, az felel a jogügylet teljesítéséért. Tehát érvénytelen jogügyletet eredményez, ha nem a fenti szabályoknak megfelelően járnak el a felek, de csak akkor, ha valaki erre hivatkozik, tehát megtámadja azt. Az ellenérdekű fél nem kérheti a szerződés érvénytelenségének megállapítását arra alapítva, hogy a vele szerződő kiskorú korlátozott cselekvőképességgel rendelkezett vagy

³⁵ Régi Ptk. 13/B. §

cselekvőképtelen volt. Ez a szabály nem csupán azt jelenti, hogy csak az egyik fél hivatkozhat az érvénytelenségre, de végeredményében azt is, hogy ha a megkötött szerződés a teljes cselekvőképességgel nem rendelkező kiskorú érdekeinek megfelel, akkor érvényes marad.

A törvényi rendelkezésből kitűnően a relatív semmisség megállapításának két együttes feltétele van: 1. a jognyilatkozat, szerződéskötés, egyoldalú jognyilatkozat megtételének időpontjában a nyilatkozatot tevő kiskorú korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen volta; 2. a szerződés vagy az egyoldalú nyilatkozat a jognyilatkozat megtételének időpontjában sértette a korlátozottan cselekvőképes vagy cselekvőképtelen kiskorú érdekeit. Ez utóbbi feltétel körében a bíróságnak azt kell vizsgálnia, hogy a jognyilatkozat valóban sérti-e a kiskorú érdekeit, és azok a körülmények, amelyekre az érdeksérelemet alapítják, a jognyilatkozat megtételekor fennállottak-e vagy sem.

3.2.2. Vagyontárgyak „beszolgáltatása” a gyámhatóságnak

2014. március 15-ével az új Ptk. hatálybalépésével a szülők esetében *megszűnt* az az általános jellegű kötelezettség, hogy a gyermek pénzét és értéktárgyait *„beszolgáltassa”* a gyámhatósághoz. Ennek általában akkor volt gyakorlati jelentősége, amikor a gyermek tulajdonában álló ingatlant a szülők értékesítették, és nem vettek nyomban másik ingatlant gyermeküknek. De előfordulhatott olyan is, hogy a gyermek örökölt vagy ajándékba kapott készpénzt, illetve értéktárgyat. Megszűnt az a kötelezettség, hogy ilyenkor a vételárat vagy a kapott készpénzt gyámhatósági fenntartásos betétkönyvbe kell helyezni, illetve az értéktárgyakat be kell szolgáltatni. A beszolgáltatott pénzeket és értéktárgyakat a gyámhivataloknak 2014. március 15. után ki kellett adniuk a vagyongekezelő szülőknek. A vagyontárgyak „beszolgáltatására” csak szankciós jelleggel, akkor kerülhet sor, ha a szülők gyermekük vagyonának kezelése során kötelezettségüket a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon nem teljesítik.

Ehhez képest a gyám köteles a gyermek pénzét és értéktárgyait – ha azokat a rendes vagyongekezelés szabályai szerint készen tartani nem kell – a gyámhatóságnak *átadni*.

A Gyer. 146. § (1a) bekezdése szerint a gyámhivatal a Ptk. 4:236. §-ának alkalmazása során az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét meghaladó összeget tekinti úgy, hogy azt a rendes vagyongekezelés szabályai szerint készen tartani nem kell. Az ennek figyelembevételével a gyámhivatalnak átadott vagyonról

való rendelkezéshez [Ptk. 2:15. § (1) bekezdés d) pontja] a gyámnak minden esetben kérnie kell a gyámhivatal jóváhagyását.

Ha a törvényes képviselő a Ptk. 4:159. § a) pontja vagy a 4:236. §-a alapján a gyermek, pénzt és értéktárgyait a gyámhivatalnak beszolgáltatni köteles, akkor a pénzt hitelintézetnél nyitott gyámhatósági fenntartásos betétben, forint folyószámlán vagy devizaszámlán (a továbbiakban együtt: betét), a személyes tulajdon szokásos tárgykörébe nem tartozó ékszereket, ezüst-, arany-, platinatárgyakat, drágaköveket az Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Részvénytársaságnál letétként, a kulturális javakat az illetékes múzeumban letétként kell elhelyezni. A hitelintézet a betétet elkülönítetten kezeli.

A gyámhivatal kötelezheti a törvényes képviselőt a gyermek tulajdonában álló – az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének hétszeresét meghaladó – értékpapír hitelintézeti letétben történő kezelésére. A hitelintézet a gyermek betétjébe történő befizetést igazoló okmányt a törvényes képviselőnek kiadja, vagy kérelmére letétként kezeli. A törvényes képviselő a gyámhivatal felhívására bemutatja a betétben elhelyezett összegről szóló igazolást. A gyámhivatal a betétben elhelyezett pénz, valamint a letétben kezelt értékpapír feletti rendelkezésre csak a törvényes képviselőt jogosíthatja fel. A gyámhivatal akkor engedélyezheti a törvényes képviselő kérelmére a gyámi fenntartásos betétben elhelyezett pénznek államilag garantált értékpapírba, biztosítási kötvénybe, ingó- vagy ingatlanvagyonba történő befektetését, ha az a gyermek érdekében áll. Ezek a rendelkezések valamelyest ellensúlyozhatják az utólagos gyámhivatali kontrollal működő szülői vagyonkezelés veszélyeit.

3.2.3. A vagyonkezelés

A szülők a gyermek vagyonából eredő *jövedelemnek* azt a részét, amely a vagyon terheinek kifizetése után fennmarad, a gyermek indokolt szükségleteire kötelesek fordítani.³⁶ A szülők a gyermek eltartásának fedezése céljából a gyermek vagyonának *állagát* a gyermek tartására vonatkozó rendelkezések szerint vehetik igénybe.³⁷ A kiskorú *gyermek tartására való rászorultságát* a Ptk. 4:214. § értelmében vélelmezni kell, és eltartásáról elsődlegesen a szülei kötelesek gondoskodni. Ez a szabály a 4:215. § (1) bekezdése szerint nem irányadó, ha a gyermek indokolt szükségletét *munkával szerzett keresménye vagy jövedelme* fedezi, vagy a gyermeknek tartásra kötelezhető más egyenesági rokona van. Amikor a vagyon jövedelme nem elegendő a gyermek indokolt szükségleteinek fedezésére, eltartására, és a szülők a saját szükséges tartásuk korlátozásával sem képesek a kiskorú gyermekük tartását biztosítani, a *gyámhatóság engedélyezheti*, hogy a szülők a tartás költségeinek

³⁶ Ptk. 4:157. § (1) bekezdés

³⁷ Ptk. 4:157. § (2) bekezdés

fedezésére a gyermek vagyonának állagát – meghatározott részletekben – igénybe vegyék. A Ptk. 4:157 § (3) bekezdése szerint, ha a gyermek szülője háztartásában nevelkedik és keresménnyel rendelkezik, a szülő igényelheti, hogy a háztartás költségeihez megfelelő mértékben járuljon hozzá. Ezt már a korlátozottan cselekvőképes kiskorú által kizárólagosan megtehető jognyilatkozatoknál tárgyaltam. Véleményem szerint ez főképp a tartási kötelezettség témakörébe tartozik és nem a szülői vagyonkezelési joghoz, itt a szülő ugyanis mintegy ingyen használhatja a gyermek vagyonát olyan kötelezettség teljesítésére, ami a szülő alapvető kötelezettsége, sőt, továbbmegyek: ha a szülő nem képes rá, akkor másodsorban az állami ellátó rendszeré. Nem szerencsés összemenni ezt a vagyonkezeléssel, amelynek még kivételesen sem lehetne célja a kiskorú vagyonának felélése, mindenféle garancia és ellenszolgáltatás nélkül. Kár, hogy az új Ptk. ezt a szerintem egyáltalán nem modern szabályozást így „beengedte” sorai közé.

A gyermek *megélhetését szolgáló juttatásokat* a szülő törvényes képviselője esetén a szülőnek, gyám esetén a *gyám részére kell folyósítani*. A gyám a gyermek jövedelmét a gyermek szükséges tartására *igénybe veheti*.³⁸ Ha a gyermeknek tartásra kötelezhető szülője nincs, a gyámhatóság engedélyezheti, hogy a gyám a tartás költségeinek fedezésére a gyermek vagyonának állagát – meghatározott részletekben – igénybe vegye. A gyám a gyámság ellátásával kapcsolatos indokolt *kiadásainak, költségeinek megtérítését a gyermek jövedelméből igényelheti*. Megfelelő jövedelem hiányában a kiadások, költségek megtérítéséről a gyámhatóság gondoskodik.³⁹ A Ptk. szerint ez utóbbi két kitétel a gyermekvédelmi gyámra nem vonatkozik, hozzáteszem, szerintem az első sem.

Bár nem tárgya jelen értekezésnek, fontosnak tartom itt megjegyezni, hogy az állam biztosít bizonyos támogatásokat, melyeket a gyermekek nevelése okán folyósít a törvényes képviselő részére.⁴⁰ Van olyan típusú ellátás azonban, amely kifejezetten a gyermeket illeti.⁴¹ A kettő közt az a lényeges különbség, hogy a gyermekek után járó támogatások valójában a törvényes képviselő vagyonába fognak tartozni, míg a gyermeknek járó pénzbeli ellátás a gyermek vagyonába tartozik, így arra a törvényes

³⁸ Gyer. 149. § (3) Gyermekvédelmi intézményben elhelyezett gyermek esetében a gyámhivatal nem engedélyezheti a pénz felhasználását az intézményi költségek fedezésére.

³⁹ Ptk. 4:238. §

⁴⁰ Családi adókedvezmény; családi pótlék: nevelési ellátás, iskoláztatási támogatás; gyermekgondozási díj (GYED); gyermekgondozást segítő ellátás; gyermeknevelési támogatás (GYET); anyasági támogatás; gyermekvédelmi kedvezmények; csecsemőgondozási díj (CSED); gyermekétkeztetés

⁴¹ Fialatok életkezdési támogatása, babakötvény, árvaellátás

képviselőnek csak vagyonkezelési joga van az itt ismertetett szabályok szerint.

3.2.4. Számadási kötelezettség

A Ptk. a Csjt. rendelkezéseihez képest már *nem rendelkezik a szülők vagyon állagáról való számadási kötelezettségéről a kezelés megszűnésekor*. Ennek ellenére a szülői felelősség továbbra is fennáll, a nagykorú gyermeknek a vagyont ezen túl is teljes egészében ki kell adni. A szülők által kezelt, hiányzó gyermeki vagyonért való felelősség tehát változatlanul a szülőket terheli. A szülők a vagyonkezelés gondos ellátásának megszegésekor eddig is felelősséggel tartoztak a súlyos gondatlanságért való felelősség szabályai szerint. Ezen túl viszont kártérítési felelősség is terheli őket, ha e kötelezettségüket szándékosan vagy súlyos gondatlanságból megszegik. Tegyük hozzá: vagyontárgyakat eladni, megterhelni továbbra is csak gyámhatósági engedéllyel lehet, felélni pedig csak akkor, ha a gyermek tartását a szülők máshogy nem tudják biztosítani. Csak az a kérdés, ezt mindenki be is tartja-e. Sokan gondolják azt, hogy az esetek többségében a szülők a gyermek vagyonának gyarapítására törekszenek. Reméljük, ez így is van, de sajnós a szándék ebben a helyzetben nem mindig elegendő. Ráadásul, amíg számokkal és tényekkel ezt igazolni nem tudjuk, addig ez egyszerű munkahipotézis, ami kevés egy jogszabályi rendelkezés megalkotásához. A megfelelő kontrollrendszer hiánya nem annak az ellentéte, hogy a korábbi nehézkes és esetleg gazdaságilag észszerűtlen jogi szabályozást elimináljuk. Jó esetben a szülői vagyonkezelés nem a vagyon költését, hanem pusztán kezelését jelenti, ami vélhetőleg nem jár a vagyon csökkenésével. A Ptk. 4:158. § (1) bekezdése szerint a szülők gyermekük vagyonát biztosítékkadás és számadás kötelezettsége nélkül kezelik. Ugyanezen § (2) bekezdése szerint a szülők gyermekük vagyonának kezelése során a rendes vagyonkezelés szabályai szerint, ugyanazzal a gondossággal kötelesek eljárni, mint saját ügyeikben. Ha e kötelezettségüket szándékosan vagy súlyos gondatlanságból megszegik, az ezzel okozott kárt a szerződésen kívül okozott károk megtérítéséért való felelősség szabályai szerint kötelesek megtéríteni.

A szülő jogaihoz és kötelezettségeihez képest a gyám tevékenységét a gyámhatóság *rendszeres felügyelete* – gyermekvédelmi gyámság esetén az irányítása – alatt látja el. Tevékenységéről bármikor *köteles felvilágosítást* adni a gyámhatóságnak. A gyámhivatal – a számadási kötelezettségtől függetlenül – soron kívül felvilágosítást kér a gyámtól, a

gyermek helyzetéről és ellátásáról, ha a hozzá beérkezett jelzés, bejelentés vagy saját észlelése alapján azt indokoltnak tartja.⁴² A gyámhatóság a gyám jogkörét *korlátozhatja*, és intézkedéseit a gyermek érdekében – hivatalból, a gyámság alatt álló gyermek vagy közeli hozzátartozója kérelmére – *meg is változtathatja*. A gyám jogkörének korlátozása és intézkedéseinek megváltoztatása különösen a törvényes képviselő, a vagyonkezelés körében vagy valamely meghatározott ügyben indokolt. E tekintetben közeli hozzátartozónak minősül a szülő akkor is, ha a szülői felügyeleti joga szünetel. A gyámhatóság a gyámság alatt álló kiskorú fontosabb ügyeiben határozathozatal előtt köteles *meghallgatni* a gyámot, az ítélőképessége birtokában lévő kiskorú gyermeket és indokolt esetben a kiskorú közeli hozzátartozóit.⁴³

A Ptk. 4:239. §-a valamint a Gyer. 158-159. §-ai szólnak *a gyám számadási kötelezettségéről*. Eszerint a gyám a vagyonkezelésről – ha Ptk. eltérően nem rendelkezik – *évenként* köteles a gyámhatóságnak számot adni. Ha a gyámság alatt álló jövedelme nem haladja meg a jogszabályban meghatározott mértéket, a gyám számára – a gyermekvédelmi gyám kivételével – a gyámhatóság *egyszerűsített számadást* engedélyezhet.⁴⁴ Ha a gyámságot közeli hozzátartozó látja el, a gyám az egyszerűsített számadási kötelezettség alól is *mentesíthető*.⁴⁵ A gyámhatóság a gyámot a fentiekén túl indokolt esetben – hivatalból, a korlátozottan cselekvőképes gyámság alatt álló vagy hozzátartozója kérelmére – *eseti számadásra* kötelezheti. A helyettes gyermekvédelmi gyám – a gyermekvédelmi gyám felé fennálló, Gyvt. 91. § (1) bekezdése szerinti tájékoztatási kötelezettségén kívül – a gyámhivatal felhívására eseti számadásra és rendkívüli jelentés megtételére köteles.⁴⁶ Működése során az *eseti gyám* – a vagyonkezelésre kirendelt eseti gyám kivételével – tevékenységéről félévenként, illetőleg, ha a kirendelés célja megvalósult vagy annak oka megszűnt, ezt követően 8 napon belül köteles a gyámhivatalnak *jelentését* benyújtani.⁴⁷ A vagyonkezelésre jogosult gyám éves számadását, valamint az eseti gyám jelentésében foglalt beszámolóját minden évben annak a hónapnak a 15. napjáig nyújtja be a gyámhivatalhoz, amelyik hónapban a kirendelésről szóló határozatot vele

⁴² Gyer.140.§

⁴³ Ptk. 4:237. §

⁴⁴ Gyer. 159.§ (2) A családbafogadó gyámnak a rendszeres számadásában a bevételeket és a kiadásokat nem kell tételesen felsorolni és az igazoló iratokat sem kell csatolni (egyszerűsített számadás), ha a rendszeres jövedelem éves összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 12-szeresét.

⁴⁵ Gyer. 159. § (1) A családbafogadó gyám nem köteles éves számadásra, ha a gyámoltnak nincsen vagyona és bevételeinek havi összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét. Nem köteles éves számadásra a gyermekvédelmi gyám, ha a gyámolt nem rendelkezik vagyonnal és utána kizárólag családtámogatási ellátást folyósítanak.

⁴⁶ Gyer. 159. § (1a) bekezdés

⁴⁷ Gyer. 141. §

közölték. A *számadás alapját* a leltár és a vagyonkezelést átadó határozat, tartalmát a bevételek és a kiadások képezik. A számadás és a jelentés a benyújtás időpontját megelőző hónap első napjától visszafelé számított 12 hónapra vonatkozik. A számadáshoz *csatolni kell* vagy – számadás hiányában – önállóan elő kell terjeszteni a gyámolt vagy a gondnokolt személyes ügyeire (oktatására, nevelésére, tartására, ellátására, egészségi állapotára) vonatkozó jelentésben foglalt beszámolót is. A számadásban a bevételeket és a kiadásokat külön, tételesen fel kell sorolni, csatolva – a számadásban feltüntetett tételek sorrendje szerint – a bevételeket és a kiadásokat igazoló iratokat. Ha a bevételt, illetve a kiadást igazoló irat benyújtása akadályba ütközik, a tételek helyességét a gyámhivatal egyéb módon is megállapíthatja. Amennyiben a kiskorú gyermek gazdálkodó szervezet tagja, részvényese és a gazdálkodó szervezet a számviteli törvény szerinti beszámoló készítésére köteles, a beszámolót a vagyonkezelőnek a beszámoló elkészítését követő 30 napon belül a gyámhivatalhoz be kell nyújtani. Elfogadásáról – eseti számadásként – a gyámhivatal határozattal dönt. A gyámhivatal hivatalból, a korlátozottan cselekvőképes kiskorúnak, a gyermek közeli hozzátartozójának kérésére, a gyámot indokolt esetben *eseti számadásra* kötelezheti. A gyámhivatal különösen azt a gyámot kötelezi eseti számadásra, akinek engedélyezte, hogy a gyermek vagyonát igénybe vegye, aki éves számadásra nem köteles, aki gazdálkodó szervezet kiskorú tagja, részvényese vagyonkezelését látja el, különösen, ha osztalékékelőleg kifizetésére kerül sor. Az eseti számadás elkészítésekor, illetve elbírálása során a rendszeres számadás szabályai szerint kell eljárni. A vagyonkezelő a számadás alapjául szolgáló bizonylatokat egyszerűsített számadás esetén, illetve az éves számadási kötelezettség alóli mentesség esetén is köteles az egy éves elévülés időtartama alatt megőrizni. A bizonylat nélkül elszámolható költségekre a bizonylatmegőrzési kötelezettség nem vonatkozik.⁴⁸

3.2.5. A vagyonkezelői jog gyámhatósági korlátozása

A Ptk. 4:159. § tartalmazza a gyámhivatal *szankciós jogosultságait* arra az esetre, ha a szülői felügyeletet gyakorló szülők gyermekük vagyonának kezelése során kötelességüket a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon⁴⁹

⁴⁸ Ld. Gyer. 159. § (3)-(4) bekezdését.

⁴⁹ A Csjt.-ben még elég volt annyi, hogy a szülők a gyermek vagyonának kezelése tekintetében kötelességüket nem teljesítik (Csjt. 81. §).

nem teljesítik. A gyámhatóság indokolt esetben⁵⁰ elrendelheti a gyermek pénzének és értéktárgyainak a gyámhatóság részére történő átadását, ha azokat a rendes vagyonkezelés szabályai szerint készen tartani nem kell; a szülőket biztosítékadásra kötelezheti; a vagyonkezelést rendszeres felügyelete alá vonhatja; kötelezheti a szülőket, hogy a vagyonkezelésről úgy adjanak számot, mint a gyám; illetve a szülőktől a vagyonkezelés és a vagyoni ügyekben való képviselő jogát egyes vagyoni ügyekre vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve korlátozhatja vagy megvonhatja.⁵¹ A Csjt. 87. §-a még „*preventív jelleggel*” előírta, hogy a gyámhatóság egyes vagyoni ügyekre vagy ügyek egy meghatározott csoportjára nézve a szülőktől megvonhatja a törvényes képviselő jogát, ha attól lehet tartani, hogy a szülő nem a gyermek érdekei szerint gyakorolja a vagyonkezelést. A Ptk. 4:159. §-ban felsorolt intézkedések megtételére „*preventív jelleggel*” azonban nem kerülhet sor, csak ha a szülő erre okot szolgáltatott.

A gyámhivatal a szülők vagyonkezelői jogát *kérelemre* vagy a gyermek érdekében *hivatalból* korlátozhatja, valamint a vagyoni ügyekben való képviselő jogát egyes vagyoni ügyekre vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve *korlátozhatja vagy megvonhatja*, (Gyer. 26/A § (1) bekezdés). A Gyer. 26/A § (5) bekezdése tér ki arra később, mit is jelent ez a gyakorlatban: „Ha a gyámhivatalnak a család- és gyermekjóléti szolgálat, a család- és gyermekjóléti központ jelzése, a gyermek hozzátartozójának vagy más személynek a bejelentése alapján tudomására jut, hogy a szülői felügyeletet gyakorló szülők gyermekük vagyonának kezelése tekintetében kötelességüket a gyermek érdekeit súlyosan sértő módon nem teljesítik, a gyámhivatal a Ptk. 4:159. §-a szerinti intézkedések közül – a (6) bekezdésben foglaltak figyelembevételével – azt alkalmazza, amellyel a legnagyobb biztonsággal megóvható a gyermek vagyona. A gyámhivatal a Ptk. 4:159. §-a szerinti intézkedések közül egyidejűleg többet is alkalmazhat.”

A Gyer. 146. § (1) bekezdése szerint ezeket a szülő vagyonkezelői jogát korlátozó gyámhivatali intézkedéseket a családbafogadó gyám és a gyermekvédelmi gyám tekintetében is alkalmazni kell.

⁵⁰ Sajnos elég nehéz megállapítani, hogy ez vajon mit takarhat?

⁵¹ A Gyer. 26 §. (6) bekezdése ezeket a szabályokat kiegészíti: „A gyámhivatal

a) a Ptk. 4:159. § a) pontjának alkalmazása során az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének háromszorosát meghaladó összeget tekinti úgy, hogy azt a rendes vagyonkezelés szabályai szerint készen tartani nem kell,

b) a Ptk. 4:159. § b) pontjának alkalmazása során az ingatlant vagy vagyontárgyat értékbecslés alapján fogadja el biztosítékként,

c) a Ptk. 4:159. § c) pontjának alkalmazása során elrendeli a gyermeknek az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét meghaladó pénzének és értéktárgyainak a gyámhivatal részére történő átadását,

d) a Ptk. 4:159. § d) pontjának alkalmazása során a gyámi számadásra vonatkozó szabályok figyelembevételével jár el, és

e) a Ptk. 4:159. § e) pontjának alkalmazásával egyidejűleg vagyonkezelő gyámot rendel a gyermeknek.”

A vagyon kezelésével kapcsolatosan a gyám *felmentésére*⁵² is sor kerülhet, ha a gyám fontos okból felmentését kéri; alkalmatlannak bizonyul a gyámi tisztségre; vagy a gyámhatóság a kirendelést követően szerez tudomást olyan akadályról, vagy utólag keletkezik olyan akadály, amely miatt a gyám gyámságot nem viselhet. A gyámhatóság kivételesen felmentheti a gyámot, ha a gyermek érdekében más személy gyámként való kirendelése indokolt. A gyám *elmozdítása* akkor *indokolt*, ha a gyám jogaival visszaél, kötelességét elhanyagolja vagy olyan cselekményt követ el, amellyel a gyámsága alatt álló gyermek érdekeit súlyosan sérti vagy veszélyeztet, vagy amely miatt a feladat ellátására méltatlanná válik. Ha alaposan feltételezhető, hogy a gyámot el kell mozdítani, és a késedelem veszéllyel járhat, a gyámhatóság a gyámot tisztségéből *felfüggeszti*.

A gyám tisztségének megszűnése után köteles a gyámhatóságnak működéséről jelentést, az általa kezelt vagyonról *végszámadást* előterjeszteni.⁵³ A gyám ellen számadási kötelezettsége alapján támasztható követelések a gyámot a vagyonkezelés alól felmentő határozat közlésétől számított *egy év alatt évülnek el*. Ha a követelés alapjául szolgáló ok később jutott az érdekelt tudomására, a határidőt a tudomásszerzéstől kell számítani, feltéve, hogy a követelés a rendes elévülés szabályai szerint még nem évült el.⁵⁴ A gyám a gyámsága alatt álló gyermeknek a vagyonkezelés során okozott kárért a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség általános szabályai szerint felel.⁵⁵ A gyámhatóság elbírálja a gyám, illetve a vagyonkezelő eseti gyám eseti, rendes, valamint végszámadását.⁵⁶

3.3. A gyermekvédelmi gyámra vonatkozó szabályok

A szülői és a rendes gyámi vagyonkezeléshez képest is speciális szabályok vonatkoznak a *gyermekvédelmi gyámra*, ezeket a Gyvt. szabályozza a Ptk. szabályai mellett.⁵⁷ A gyermekvédelmi gyám a gyermeket személyi és vagyoni ügyeiben képviseli. A gyermekvédelmi gyám joga és kötelessége, hogy feladatkörében védje a gyermek vagyoni érdekeit, gondoskodik a

⁵² A gyámságnak és a gyám tisztségének *megszűnését* a Ptk. 4:240-242.§-ai szabályozzák.

⁵³ Ennek tartalmát a Gyer.158/A. § határozza meg.

⁵⁴ Ptk.4:243.§

⁵⁵ Ptk. 4:244. §

⁵⁶ A gyám személyében bekövetkező változás esetén az új gyám a gyermek vagyonát, a gyámhivatal végszámadást elfogadó határozata alapján veszi át. Amennyiben a gyám a végszámadást határidőre nem nyújtja be vagy azt a gyámhivatal nem fogadja el, úgy a vagyont leltározni kell, és az új gyám a vagyont a leltár alapján veszi át, ld. a Gyer. 146. § (5) bekezdését.

⁵⁷ Gyvt. 87. §

vagyon megfelelő hasznosításáról, kezeléséről, és a rendes vagyonkezelés szabályai szerint intézze a gyermek ügyeit.⁵⁸ A gyermekvédelmi gyám a gyermek vagyonát *eltár* alapján veszi át. A gyermekvédelmi gyám eseti, rendes és végszámadást készít a gyámhatóságnak. A gyermekvédelmi gyám a működése során felmerült kiadásainak megtérítését a gyermektől nem igényelheti. A gyermekvédelmi gyám tájékoztatja a gyermeket az otthonteremtési támogatás és az utógondozói ellátás iránti kérelem benyújtásának lehetőségéről, és elősegíti a gyermek kérelmének benyújtását. *Gyermekvédelmi, illetve helyettes gyermekvédelmi gyámi feladatokat* kizárólag a területi gyermekvédelmi szakszolgálat által közalkalmazotti jogviszonyban, önálló munkakörben foglalkoztatott munkavállaló láthat el. A helyettes gyermekvédelmi gyám a gyermekvédelmi gyám távolléte vagy feladatai ellátásában való tényleges akadályoztatása esetén a gyermek azonnali döntést, intézkedést igénylő ügyekben a gyermek érdekében minden olyan döntést meghozhat, illetve intézkedést megtehet, amelyre a gyermekvédelmi gyám jogosult és köteles. A helyettes gyermekvédelmi gyám a döntéséről és az intézkedéséről a gyermekvédelmi gyámot annak távolléte, akadályoztatása megszűnésekor haladéktalanul tájékoztatja. A helyettes gyermekvédelmi gyám kirendelésére, jogállására és tevékenységére egyebekben a gyermekvédelmi gyámra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, azzal, hogy a helyettes gyermekvédelmi gyámot nem terheli a rendes és végszámadási kötelezettség.

A gyámhatóság a gyermekvédelmi gyámmal képviselt gyermek mellé is kirendelhet *eseti gyámot*. Hivatalból, ha a gyermekvédelmi gyám a gyermek törvényes képviselőjét a Ptk. családjogra irányadó szabályai szerint nem láthatja el.⁵⁹ Kérelemre, ha a különleges szakértelmet igénylő ügyekben a gyermekvédelmi gyám nem vállalkozik a gyermek képviselőjének ellátására. Ha a gyámhatóság a gyámot nem hatalmazta fel a gyermek vagyonának kezelésével járó feladatok ellátására, a gyermek részére *vagyonkezelő eseti gyámot* rendel elsősorban a területi gyermekvédelmi szakszolgálatnak, illetve – ha a gyermekotthont vagy a nevelőszülői hálózatot nem állami szerv tartja fenn, illetve működteti – a működtetőnek ezzel a munkakörrel megbízott dolgozói közül.⁶⁰

Amennyiben a gyámság alatt álló személy *ingatlan tulajdonnal vagy lakásbérleti jogviszonnyal* rendelkezik, a gyám, a kijelölt vagyonkezelő gondoskodik az ingatlan, illetőleg a lakás hasznosításáról. Az ingatlan, illetve a lakás fenntartásának költségeit elsősorban a hasznosításból eredő

⁵⁸ Gyvt. 88. §

⁵⁹ Ptk. 4:233. §

⁶⁰ Gyvt. 89. §

bevételekből kell fedezni. Ha az ingatlan, illetőleg a lakás hasznosítása akadályba ütközik, vagy a bevételek a fenntartás költségeit nem fedezik, továbbá ha az az állagmegóvás miatt indokolt, a gyámhivatal kezdeményezi az önkormányzatnál a szükséges összeg települési támogatásból történő juttatását.⁶¹

4. A gyámhivatal feladatai

Végezetül összefoglalom a gyámhivatalok feladatait tartalmi csoportosításban, melyeket terveim szerint a gyakorlatban is szeretnék megvizsgálni a későbbiekben.

A gyámhivatal feladata a *gyámrendelés* minden olyan esetben, amikor a törvényes képviselő nem kezelheti a vagyont.

A gyámhivatal a törvényes képviselők vagyonkezelői jogát kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból a szankciós jelleggel vagy egyéb okból *korlátozhatja*, valamint a vagyoni ügyekben való képviselői jogát egyes vagyoni ügyekre vagy az ügyek meghatározott csoportjára nézve korlátozhatja vagy *megvonhatja*.

A gyámhivatali jogköre a vagyont érintő jognyilatkozatok, valamint a gyámi fenntartásos számláról történő pénzfelvét *jóváhagyása*, engedélyezése. A Gyer. 26/B. § szerint a gyámhivatal a gyermek ingatlana tulajdonjogának átruházására irányuló törvényes képviselői jognyilatkozat jóváhagyása esetén, a kiskorú nem tehermentes ingatlanszerzésekor, ingatlana tulajdonjogának átruházásakor vagy megterhelésekor rendeli el a vételár gyámhatósági fenntartásos betétben való elhelyezését. Ha a kiskorút gyermekvédelmi gyám képviseli, akkor szerintem mindig.

A vagyonkezelés tartalmi *felügyelete és szankcionálása* szintén a gyámhivatal feladata. Idetartozik a számadások ellenőrzése is. A Gyer. 158/B.§ (1) bekezdése alapján a benyújtott iratok alapján megvizsgálja a számadás helyességét, elbírálja a kiadások szükségességét, értékeli a gazdálkodás során tanúsított gondosságot, indokolt esetben meghallgatja a korlátozottan cselekvőképes gyermeket a számadással kapcsolatos véleménye megismerése céljából. Ha a számadás helyes, a gyámhivatal azt elfogadja, és végszámadás esetén a számadásra kötelezettet a vagyonkezelés alól felmenti. Rendelkezni kell egyúttal a maradványösszeg

⁶¹ Gyer. 151.§

felhasználásáról, illetve annak betétben történő elhelyezéséről is. Ha a számadás alapján a gyámhivatal hiányt vagy indokolatlan kiadást, illetve a nem megfelelő gazdálkodás eredményeképpen kárt állapít meg, a számadásra kötelezett személyt felhívja, hogy az okozott kár összegét a felhívás kézhezvételét követő nyolc napon belül a betétbe fizesse be. Ha a számadásra köteles az összeget vagy annak egy részét vitatja, a gyámhivatal a követelés érvényesítése iránt polgári pert indít.⁶² Ha a számadásra kötelezett a kötelezettségének nem vagy csak részben tesz eleget, a gyámhivatal ellene számadásra kötelezés iránt polgári pert indít. A gyámhivatal a kereset benyújtásával egyidejűleg a törvényes képviselő vagyonkezelési és a vagyoni ügyekben való képviseleti jogát korlátozhatja vagy megvonhatja, a kiskorú részére eseti gyámot rendelhet, illetve a gyámot tisztségéből elmozdítja. A számadásra kötelezett azt a kárt, melyet a gyermeknek jogellenesen okozott, a Ptk.-nak a kártérítésre vonatkozó szabályai szerint köteles megtéríteni.⁶³

Ha a gyámhivatal *huszonöt napon* belül nem kéri fel a gyámot a jelentésben foglalt beszámolója kiegészítésére vagy új beszámoló benyújtására, a jelentésben foglalt beszámolót *jóváhagyottnak* kell tekinteni. A kiegészített vagy új jelentésben foglalt beszámoló jóváhagyásáról a gyámhivatal huszonöt napon belül dönt. A gyámhivatal szükség esetén intézkedik a gyámnak az egyszerűsített számadás helyett éves, rendes számadásra történő kötelezéséről, és felhívja a gyámot arra, hogy kezdeményezze a gyermek érdekében a szükségleteihez illeszkedő és elérhető szolgáltatások igénybevételét.⁶⁴

A kiskorú meghallgatásának kötelezettsége elsősorban azon alapszik,⁶⁵ hogy a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, és véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék.⁶⁶ A Gyer. 11. § szabályozza a meghallgatási kötelezettség részletszabályait. Nem mellőzhető a meghallgatás a korlátozottan cselekvőképes, illetve az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen gyermek tekintetében vagyoni ügyekben. Ha azonban a kifizetés, valamint a gyámi fenntartásos betétből történő pénzfelvétel éves összege az öregségi nyugdíj mindenkor legkisebb összegének négyszeresét nem

⁶² Gyer. 158/B. § (2)-(3) bekezdés

⁶³ Gyer. 158/C. §

⁶⁴ Gyer. 159. § (5) bekezdés

⁶⁵ A Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény az alapvető jogforrása ennek a kötelezettségnek.

⁶⁶ Gyvt. 8. § (1) bekezdés

haladja meg, és a törvényes képviselőt gyakorló személy hitelt érdemlően bizonyítja a gyermek beleegyezését, a meghallgatás mellőzhető. A gyámhatóság a gyermeket törvényes képviselője, illetve egyéb érdekelt jelenléte nélkül is meghallgathatja, ha az a gyermek érdekében áll.

A beleegyezés hitelt érdemlő bizonyításának minősül különösen a szülők vagy más törvényes képviselők magánokiratba vagy közokiratba foglalt nyilatkozata a gyermek véleményéről, vagy ha a gyermek írásban maga is kéri a kifizetést, illetve a pénzfelvételt. A gyámhivatali gyakorlatban a nagyobb értékű vagyoni jogügyleteknél a gyermek először jegyzőkönyvezetten nyilatkozik akaratáról a gyámhivatalnak, személyes meghallgatás keretében.

A Gyer. 141. § szerint a gyámhivatal a családbafogadó gyám kérelmére a gyámság ellátásával kapcsolatos *indokolt kiadásainak, költségeinek*, így különösen a gyám úti-, telefon- és ügyintézési költségének a gyermek jövedelméből történő megtérítéséről *dönt*, ha az megfelelő jövedelemmel rendelkezik. A kiadások szükségességét és összegének helyességét a gyámhivatal a számadás elbírálása során állapítja meg. A gyámhivatal a családbafogadó gyám kérelmére gondoskodik a gyámság ellátásával kapcsolatos indokolt kiadások, költségek, így különösen a gyám úti-, telefon- és ügyintézési költségének megtérítéséről, ha a gyámság alatt álló gyermek nem rendelkezik megfelelő jövedelemmel. Ez akkor áll fenn, ha a gyermek, ha rendszeres kedvezményre jogosult. A gyámhivatal döntésében megjelöli azokat a kiadásokat, költségeket, amelyek megtérítését elrendelte. Az *eseti gyámot* – a természetben nyújtott családi pótléknak a gyermek szükségleteire történő felhasználására kirendelt eseti gyám kivételével⁶⁷ – tevékenységéért munkadíj illeti meg. A munkadíj mértékét az eseti gyám felmentéséről határozatot hozó gyámhivatal állapítja meg munkateljesítményének figyelembevételével. Az eseti gyám munkadíjának összegét – a Gyvt. 133/A. § (6) bekezdésében foglalt kivétellel – a gyámhivatal az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének százszorosát meghaladó vagyonnal rendelkező gyermek vagyonának terhére állapítja meg, feltéve, hogy ezzel nem veszélyezteti a vagyonnal rendelkező gyermek lakhatási és megélhetési feltételeit. Ennek hiányában a díj megfizetése a gyámhivatal székhelye szerint illetékes fővárosi és megyei kormányhivatal feladata. A gyermekvédelmi szakszolgálat által biztosított eseti gyámra ezek nem vonatkoznak.

⁶⁷ Ha gyermekvédelmi gyámként dolgozik, akkor is a munkabérét kapja, és véleményem szerintem nincs külön díjazása, amennyiben eseti gyámként kirendelik.

Dolgozatomban a kiskorúak vagyonkezelésével foglalkozom, a *nagykorúság elérésével* azonban csak jogilag válik felnőtté a kiskorú – már ha nem kerül gondnokság alá. Ugyanakkor a frissen nagykorú váltakat is rengeteg „veszély” fenyegeti a vagyonkezelés során. Erre a témára nem ehelyütt kívánok kitérni, azonban az állam a nagykorúvá vált emberek vagyonának megvédésére, illetve a kezelés segítésére csak nagyon korlátozott mértékben biztosít eszközöket, szolgáltatásokat, illetve jogszabályokat. A gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült fiatal felnőtt számára esetlegesen az utógondozás jelenthet segítséget. A tapasztalatok szerint az intézetben nevelkedett fiatalok szinte kizárólag rendszeres és határozott utógondozással, életvezetési tanácsadással képesek "önállóan" szervezni saját életüket. Az utógondozás tehát fokozottan fontos a vagyon megőrzése érdekében. Az utógondozás folyamatát már a nevelt, gyámolt gyermek kiskorúsága idején el kell indítani a gyámhivatalnál. A nagykorúvá váló fiatalok vagyonának megőrzése azonban már másik, szintén nagyon fontos és jelenleg rengeteg kihívással küzdő problematika.

A gyámhivatal feladata, hogy a gyámság alatt álló gyermek nagykorúságának elérése után értesítse a jogosultat a vagyon állagáról, értékéről, kezelőjének személyéről és számadási kötelezettségéről, a letétben lévő vagyon helyéről, a vagyon feletti rendelkezés módjáról, továbbá arról, hogy a számadásra kötelezettel szemben támasztott követelését szükség esetén bírósági úton érvényesítheti.⁶⁸

5. Záró gondolatok

1989-ben a New Yorki Egyezményben összegződött az a jogfejlődési tendencia, mely kialakította a gyermeki jogok katalógusát. A gyermeki jogok külön absztrakciós szintet képeznek a jogági struktúrában, mert azok a „gyermek” jogalanyra megalkotott jogok rendszere, összessége. Ezek lehetnek különféle jogágakba tartozó jogi normák éppúgy, mint speciális csak gyermekekre vonatkozó jogok vagy általános emberi és polgári jogok. A gyermeki jogok általában valamely konkrét ágazati-szakmai jogviszonyban érvényesülnek vagy sérülnek.⁶⁹ A Gyvt. a preambulumban utal a New Yorki Egyezményre.

⁶⁸ Gyer. 143. §

⁶⁹ Dr. Bíró Endre: Gyermeki anyagi jogok

http://www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermeki_anyagi_jogok pdf, (2015. 03. 12.)

A *vagyonkezelést* illetően 1945-től folyamatos jogszabályi változásokon keresztül kialakultak és formálódtak⁷⁰ a gyámi és eseti gondnoki, most gyámi (a továbbiakban együtt: gyámi) *vagyonkezelés* legfőbb intézményei és szabályai. Ilyen volt a kezelt *vagyon leltárral történő átvétele*; a *vagyonkezelésre feljogosított személy rendszeres, illetve végszámadási kötelezettsége*; a *vagyonra vonatkozó jogügyletek, a felhasználás, a hasznosítás gyámhivatali jóváhagyáshoz kötése, illetve azok előzetes kontrollja*; a *beszolgáltatási kötelezettség* szabályai; a *gyámi fenntartású letéti számlák kezelése*; valamint a *kiskorú jognyilatkozatainak* megtételi szabályai és gyakorlata, az érvénytelen jognyilatkozatok köre, amelyeket a törvényes képviselő útján sem tehetett meg a kiskorú.⁷¹

Kialakult és formálódott a *kezelendő vagyon körének, tárgyának meghatározása* is. A kiskorú keresménye például nem tartozott a gyámi *vagyonkezelés* hatálya alá, melyet már a régi Ptk. rögzített.⁷² A különböző típusú szociális juttatások besorolása azonban változott, például a családi pótlék 2012. január 1-je után kikerült a gyámi *vagyonkezelés* hatálya alól, míg az árvajáradék mindvégig benne maradt.⁷³ A gyámi *vagyonkezelés* fontos alapelve lett az 1877. évi XX. törvénycikkhez, azaz a Gyámtörvényhez képest, hogy a gyám munkájáért *ellenszolgáltatásban nem részesülhetett*, de a hivatásos és a gyermekvédelemben dolgozó gyámok közalkalmazotti státuszban, *munkabért* kaptak munkájukért. A munkával járó kiadásainak megtérítését valamennyi gyám kérhette. A hivatásos gyám ezt a munkáltatójától, míg a hagyományos gyám a gyámi *vagyon* terhére igényelhetette. Itt nincs mód az utasításért való felelősség polgári jogi, illetve munkajogi szabályait elemezni, de jelzem, hogy véleményem szerint ez ellentmondásos jogi helyzet a gyámi *vagyonkezelési* gyakorlat szempontjából. Az utasíthatóság és a gyám személyében való felelőssége (melyről alább ejtek szót) nehezen összeegyeztethető a gyakorlatban abból a szempontból, hogy végül ki vállalja ténylegesen a felelősséget egy adott jogcselekményért. Bár kétségtelen, hogy a gyámhivatali határozat jogerejénél fogva felmentést ad a gyámnak, de egy szövevényesebb ügyben nehéz kideríteni, ki miért felelős. A gyakorlatban – gyakran a megfelelő szakértelem hiánya okán is – a gyámhivatalok ritkán utasítanak gyámokat konkrét jogügyletekre

⁷⁰ Sok jogintézményt természetesen már a Gyámtörvény is ismert, ahogy azt ismertettem a vonatkozó részekben.

⁷¹ Régi Ptk. 12/A-13/B. §: A kiskorú ajándékozása, idegen kötelezettségért ellenérték nélküli felelősségvállalása vagy jogról való lemondása.

⁷² Régi Ptk. 12/A. § (3) bekezdés

⁷³ A családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény 13.§ A gyermekotthon vezetője, a javítóintézet igazgatója vagy a büntetés-végrehajtási intézet igazgatója a gyermekotthonban, javítóintézetben vagy büntetés-végrehajtási intézetben lévő és gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekre tekintettel járó családi pótlék teljes összegét a gyermek teljes körű ellátására vagy ellátásának kiegészítésére használja fel.

vagyonkezelési ügyekben. Ezt a helyzetet a 2014. után életbe lépett új szabályozások sem kívánták tisztázni.

A Csjt. 103. § alapján a gyám a gyámhatóság rendszeres *felügyelete és irányítása* alatt állt, és a hatóság a gyám intézkedéseit megváltoztathatta. A Gyvt. 85. §-nak (4) bekezdése értelmében a „*gyám tevékenységét a gyámhivatal irányítja és ellenőrzi*”. A Gyer. 140. § szerint pedig a gyámhivatal a gyámot a gyermek érdekében megfelelő intézkedés megtételére utasíthatja.⁷⁴ A gyámnak a rendes vagyonkezelés szabályai szerint ugyanazzal a gondossággal kell eljárni, mint saját ügyeiben. A Ptk. 4:244. §-a szerint a gyám a gyámsága alatt álló gyermeknek a vagyonkezelés során okozott kárért a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség általános szabályai szerint felel. A gyámi vagyonkezelés felelősségi szabályai szerint mind a szándékosan, mind pedig a gondatlanul okozott kárért felelnek. Számadás elmulasztásáért vagy annak helytelensége okán számadási per indítható a gyám ellen. A munkaviszonyban tevékenykedő gyámok felelőssége a mai napig rendezetlen, mivel a hagyományos gyám felelőssége és a munkaviszony felelősségi szabályai együtt vonatkoznak rájuk, és a joghézag miatt nehéz feloldani az ebből fakadó gyakorlati ellentmondásokat.

A NYUFIG joggyakorlatában például rendszeresen előfordult, hogy a nem járó, de már kifizetett árvajáradék visszaszerzése érdekében a hivatásos gyám személyes vagyonára kezdeményeznek végrehajtási eljárást. A hivatásos gyámok a munkakörüket a munkajogban nemcsak szokatlan, hanem talán egyedülálló módon polgári jogi felelősség alapján végzik. Ebben a felelősségi formában a gyám nemcsak a szándékosan vagy a súlyos gondatlansággal okozott kárért felel, hanem az enyhe gondatlansággal okozottért is. Tipikusan ilyenek számít egy ellátás igénylésének az elmaradása, illetve késedelme, valamint a gyermeknek ezzel okozott kár. Ez a felelősségi forma talán a Csjt.-ből származott, leginkább annak a szemléletéből, mert a törvény szövege expressis verbis ezt a felelősségi formát nem nevesíti. A gyermekvédelemben működő hivatásos gyámra nem voltak külön felelősségi szabályok

A Gyvt. 85. § (4) bekezdése értelmében a „*gyám tevékenységét a gyámhivatal irányítja és ellenőrzi*”...a feladatainak az ellátásához a területi gyermekvédelmi szakszolgálat segítséget (TEGYESZ) nyújt.”⁷⁵ A szakszolgálat, amely nem mellesleg a gyám munkáltatója, számtalan esetben nem segíti megfelelően a hivatásos gyám munkáját (például előfordul késedelmes kézbesítés, szignálás, szakszerűtlen munkáltatói utasítás). Az ebből fakadó gyámi mulasztás polgári jogi következményeit

⁷⁴ Ptk. 4:237. § (2) bekezdése, ill. a Gyer 140. § (1) bekezdése. A gyám jogkörének korlátozása és intézkedéseinek megváltoztatása különösen a törvényes képviselő, a vagyonkezelés körében vagy valamely meghatározott ügyben indokolt.

⁷⁵ Gyórfi Éva: A szakellátásban élő gyerekek vagyonának kezelése – Egy komplex szolgáltatás kiépülése a Fővárosi Tegyeszben. Család, Gyermek, Ifjúság 2010/3. szám: <http://www.csagyi.hu/component/k2/item/178>

elsődlegesen a hivatásos gyám viselte, hiszen az okozott kárért a gyámhivatal be is perelhette. Ezen problémák feloldására szintén nem került sor 2014 után. Ez az adott TEGYESZ-től is függött.

A kiskorú vagyonát megőrizni és gyarapítani kell, a vagyon jövedelme a kiskorú szükségleteire fordítható volt, a gyámhivatal pénzfelhasználási engedélyével. A szabályok szerint a vagyonállag ilyen célra csak gyámhatósági engedéllyel és ultima ratioként volt igénybe vehető. Az önálló vagyonkezelésre történő felkészítés pedig hivatalos formában nem létezett, és sem a gyakorlat, sem a jogalkotó nem próbált erre valamilyen hathatós segítséget nyújtani, leszámítva a gyenge lábakon álló utógondozói ellátást. Tapasztalataim szerint a gyakorlatban az állami nevelésbe vett gyermekek vagyonának felhasználása, kezelése ad hoc módon zajlott, mivel a rendszer valódi kontrollt nem épített ki. Maga a vagyonnal bíró kiskorú jogérvényesítési képessége még nagykorúvá válása esetén is elhanyagolható. Előforduló tapasztalatom volt nem egy esetben, a vagyonkezelő, de sokszor a gyámhivatal hozzá nem értése és hanyagsága, melynek valós jogi következményei az adott szakszolgáltatástól és gyámhivataltól függték. A gyámhivatali és gyámi vagyonkezelési szabályok betartására a vagyonkezelő, valamint a vagyonkezelő kontrollját ellátó gyámhivatali dolgozó hozzáértése és lelkiismeretessége függvényében változott. A partikularizmus, az ad hoc jogkövetés és a tényleges jogi következmények hiánya azt eredményezte, hogy a vagyon megmaradása és hasznosulása – kis túlzással – a szerencsén múlt. A leltár alapján való átvétel a törvény szerint kötelező, mégis sok gyámhatósági kirendelő határozat még a vagyon megnevezését is nélkülözte. Gyakori probléma volt, hogy a gyámok rendszerint nem tettek eleget az ingatlanvagyon-kezelési kötelezettségüknek, vagy olyan ügyleteket eszközöltek, mely kifejezetten kárt okozott az ingatlanban. Más kérdés, hogy ezen ingatlanok hasznosítása általában lehetetlen, mert lelakott, megterhelt és súlyosan deprimált állapotban vannak. A hivatásos gyám semmilyen segítséget nem tud igénybe venni, ami megkönnyítené az ingatlan hasznosítását. A vagyon állagát meg kell óvni, az ezzel kapcsolatosan felmerült kiadásokat finanszírozni kell, esetlegesen gondoskodni kell az ingatlan bérbe adásáról vagy értékesítéséről, ehhez azonban kiadások szükségesek, és itt sokszor elakad a folyamat. A gyámok tehát a gyakorlatban a vagyonmegőrzést próbálták meg elérni, akinek azonban ez sem sikerült, ad hoc módon számíthatott csak a gyámhatóságtól szankcióra. A fenti problémák jó részét mind a gyámhivatali dolgozók, mind a hivatásos (gyermekvédelmi) gyámok esetében a szakértelem előforduló hiánya, a leterheltség és a hathatós vagyonvédelem infrastrukturális hiányai, pl. a tulajdoni laphoz férés

nehézkessége, az intézmény által megbízott ügyvéd hiánya, valamint joghézagok sora okozták. Ezek azonban nagyobb mennyiségben nem igazolt személyes tapasztalataim voltak, azt, hogy ez széles körű gyakorlat lenne, valószínűleg nem leszek módomban verifikálni az eszközeim és lehetőségeim limitált volta okán is.

A gyám joga és kötelessége tehát, hogy gondoskodjon a vagyon megfelelő hasznosításáról, és a rendes vagyonkezelés szabályai szerint intézze ügyeit. Az állami gondoskodásban élő gyermek részére, ha van valamilyen rendszeres bevétele, nyitni kell egy gyámhatósági fenntartásos folyószámlát, és a pénzt ott kell tartani; a számla kezelője a gyám. A gyermek írásbeli kérelme alapján a gyám kérelmezi a gyámhivataltól az ügynevezett pénzfelszabadítási kérelemmel, hogy vásárolhasson magának valamit a folyószámlán lévő pénzből, amivel aztán a gyám a gyámhivatal felé elszámol. Nem egyszer tapasztaltam azonban, hogy a kiskorúak pénzfelhasználási kérelme esetében automatikusan javasolják a kért összeg kifizetését, minden különösebb megfontolás nélkül. Ha a gyám vagy a gyámhivatal nem támogatja a kiskorú kérelmét, akkor nem költethet a folyószámlán lévő készpénzvagyonából. A gyermeknek egyébiránt jár zsebpénz, amit a gondozási helyétől (nevelőszülő, ill. gyermekotthon) kell megkapnia. Ezt önállóan használhatja fel, úgyszintén az esetleges ösztöndíját vagy munkabérét. Nagyobb összegű készpénzvagyon esetében is csak a legritkább esetben kezdeményezik a vagyonkezelők annak befektetését. A számadások ellenőrzése sokszor volt tapasztalataim szerint formai jellegű, a végszámadást a nagykorúság elérésekor a gyám a nagykorú felé teszi, melyet a gyámhivatal nem köteles ellenőrizni. Így a vagyonkezelés sem gyám, sem a nagykorúvá vált személy számára nem végződik megnyugtatóan és jogilag is lezárt módon.

A 2014-től bevezetett gyermekvédelmi gyám az, aki elsősorban ellátja a kiskorú vagyonának kezelését. A nevelőszülő, illetve az intézményvezető erre már nem rendelhető ki, mivel gyám sem lehet.⁷⁶

A korábbi szabályok alapján a nevelőszülői gyám vagyonkezelőként, amennyiben nem rendelkezett megfelelő tudással és rutinnal, komoly nehézségekbe ütközött a vagyonkezelést illetően. Ez esetben kérhette eseti gondnok kirendelését a vagyonkezelői feladatok ellátására. Az *intézményvezető gyámok* ellátták egy darabig a gyámolt vagyonkezeléséhez kapcsolódó feladatokat, ez azonban olyan terhet jelentett számukra, melyet igyekeztek a korábbi vagyonkezelő eseti gondnoknak vagy ügyvédeknek megbízás alapján tovább delegálni. Így

⁷⁶ A 2002. évi IX. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosításáról 62. § (1) bekezdése alapján.

azonban a felelősség áttételes lett. 2002-től elsősorban TEGYESZ alkalmazásában lévő eseti gondnok kirendelésére kerülhetett sor a bonyolultabb vagyonkezelések esetében.

A 2014-től életbe lépő jogszabály-módosulások alapján formálódó aktuális állapotokat vizsgálni szeretném: vajon változott-e és ha igen miben különbözik az azt megelőző helyzettől. A hipotézisem az, hogy a rendszer lényeges megújuláson nem esett át, sőt a vagyonkezelés szempontjából valószínűleg még jobban megterhelődött.

A Ptk. továbbra is nélkülözi a gyermeki vagyon kezelésének számonkérhető alapelveit, célkitűzéseit meghatározó szakaszokat, amelyek persze egy magántulajdont tisztelő, a kiszolgáltatott kisebbséget védő és szolidáris társadalomban nem is feltétlenül szükségesek, ez azonban napjaink Magyarországra nem áll. Tisztázatlan és homályos a gyermeki vagyon felhasználásának valós célja, a gyenge lábakon álló szociális ellátórendszerből való gyors kihullás pedig sokak számára tényleg nem hagy más lehetőséget, mint hogy feléljék esetlegesen gyermekük vagyonát.⁷⁷ A komplett szociális ellátó rendszert kellene megváltoztatni ahhoz, hogy számon kérhessük a fenti hiányosságokat a jogszabályokon és a jogalkalmazáson.

⁷⁷ Az egyik Pest megyében található gyámhivatalnál történt a következő eset. A 17 éves állami nevelésben lévő kiskorú – akinek törvényes képviselője voltam – és a már nagykorú testvére közös tulajdonában álló házáról volt szó. Az akkorra az alkoholizmusban teljesen leépült apa, akinek özvegyi joga volt a házon, kórházba került és gondnokság alá helyezték. Az apa életmódjából kifolyólag éveken át a kiskorúak örökölt pénzét használta ennek az ingatlannak a fenntartására a gyámhivatal engedélyével. A 21 éves nagykorú gyermeknek nem volt hol laknia, így a gyámhivatalhoz fordult, hogy a gondnok az apát képviselve engedélyezze a saját házába történő beköltözést, hiszen az özvegyi jog jogosultja, mint hasznélvező dönthet a ház hasznosításáról. A gyámhivatal szerint a gyermeknek díjat kell fizetnie az apának. Az ingatlanban kikapcsolták korábban az áramot, a nagykorú gyermek szerette volna azt visszakapcsolatni, ezért az általam képviselt kiskorú testvére és tulajdonostársa pénzből kérte azt kifizetni, azzal a szándékkal, hogy őt a nevelésből kivenné és az ingatlanba közösen laktának. Ezt a gyámhivatal nem engedte, holott évekig ennek a kiskorúnak a pénzét „fogyasztotta” az apa, hogy fenntartsa a házat. A gyámhivatal szerint a 21 éves nagykorú nem alkalmas a kiskorú testvér gondozására, a gyámhivatali vezető szerint pedig „van nekünk egy alaptörvényünk, aszerint pedig ez a testvérpár ugye nem számít családnak”. A nagykorú testvérnek élettársa volt, talán arra is utalt. A kiskorú pénzből szerinte most nem lehet az áramot visszaköztetni, mert ez nem szolgálná a kiskorú érdekét. Felhoztam érvként, hogy a közös tulajdon megóvását viszont igen. A gyámhivatal vezetője szerint „tudnak majd gyertyával is világítani”. Félek, hogy ha felhoznám, hogy évekig hagyták az apának megcsapolni a kiskorúak készpénz-örökségét, teljesen elbukom az ügyet. A gyámhivatal-vezető szerint a kiskorú érdeke, hogy legyen vagyona, amikor kilép az életbe. Közöltem, hogy a meglévő 200.000 forintot egy nap alatt elkölti, így viszont talán lenne esélye egy normális ingatlanba költözni. Az apa gondnoka a gyámhivatal kötelékében áll, így csak azt hajlandó aláírni, amit a gyámhivatal mond neki és persze engedélyezi számára, informálisan sem nyilvánít eltérő véleményt. A nagykorú testvér eközben albérletben lakik, ami nagyon sokba kerül, szeretne már az ingatlanába beköltözni, de mindez a gyámhivaltól függ. A szegénységét és kiszolgáltatottságát a hivatalvezető szerint „maguknak köszönhetik”. Szerinte a kiskorú testvér majd jól megérdemelt helyén végzi a büntetés-végrehajtásban (komoly szocializációs problémák vannak vele az állami nevelésben, ezért is venné ki a testvére), esetleg szül egy gyermeket, és ezzel beteljesíti egyetlen értelmes funkcióját a társadalomban. 2013 márciusában történt mindez, Budapeستől 15 km-re egy jól szituált agglomerációs város (akkor már járási) gyámhivatali vezetőjének szájából hangzottak el ezek a mondatok. Tehetetlenül hallgattam az egészet, a nagykorú testvér kérelmét elutasító határozatot megfellebbeztem, de a fellebbezést nem bírálták el határidőn belül, én pedig kiléptem a Pest megyei TEGYESZ kötelékéből, ahol hivatásos gyámként szembesültem az ilyen és ehhez hasonló helyzetekkel.

Témánk szempontjából a legnehezebb élethelyzetek egyike a kiskorú gyermek vagyonának a kezelése. Ebben a jogviszonyban olyan életviszonyok keverednek, melyek túlnyúlnak a jog határain, és a kultúra, a gazdasági helyzet, a szociális, valamint a gyermekjóléti rendszer visszatükröződései. A gyakorlatban előforduló esetek megvizsgálása után és a területen szerzett munkatapasztalataimat kiértékelve egyre jobban körvonalazódik annak az igénye, hogy ennek a területnek más szabályozást és intézményi struktúrát kellene adni. Főként azért, mert az erősen anómiás, jogokat csak az erő érzetkor betartó társadalmi normakövetés, a kiszolgáltatott csoportok, mint amilyenek a gyermekeké is, azok jogainak sérelmeihez vezethet. Sajnálatos, hogy visszhangtalan marad az ilyen típusú abúzus a nyilvánosságban és a szakmai közvéleményben. A modern informatikai rendszerek világában még a jelenlegi jogszabályok módosítására sem volna szükség megfelelő, átlátható és egyidejű vagyon-nyilvántartórendszer felállításához. Félek azonban, hogy ez sem az államapparátusnak, sem a szülőknek nem áll igazán érdekében, az okokra pedig csak tudományosan nem igazolható sejtéseim vannak. A vizsgált jogterületen nagyon is számít a „helyzet”, ami a társadalmi és jogi struktúrába ágyazódva jön létre, és erre a jogalkotónak és a jogalkalmazónak is figyelmet kell fordítania. A visszaélések kiszűréséhez nagyon érzékeny szociális intézményrendszer és felvilágosult mikrokörnyezet lenne szükséges. Minden hatalmi helyzetet kontrollálnunk kell, még hozzá megfelelően, valószínűleg többféle eszközzel. A vagyonvédelem tekintetében pedig remélem, hogy a jogszabályi környezet felvázolása után sikerül majd megfogalmaznom, milyen további *megoldási javaslataim* vannak e téren, például azt is, hogy olyan típusú nyilvános és regisztrált nyilvántartás jöjjön létre, mint akár a földhivatali nyilvántartások rendszere, mert ez egy részét megelőzheti a visszaéléseknek.

The rules and practices of the guardianship assets management

Summary

The guardian is obliged to practice his or her activities in the best interests of the child. In the course of his activities, the guardian must ensure that the minor in possession of his judgment is able to participate in the

preparation of the decisions affecting him or her, and to express an opinion.

If the Ptk. unless otherwise provided, the provisions on the rights and obligations of the parent exercising parental responsibility shall apply *mutatis mutandis* to the rights and obligations of the guardian.

Asset Management is a part of the legal representation and parental control of our civil law. As a result, asset management for minors is primarily the right of a parent or guardian acting within the legal representation, who makes legal statements in the name of a minor which relate to his or her property. The applicable rules are in several places in the Civil Code and other legislation. The rules of the legal statements of the minors with limited ability to act and incapacitation, the content of parental supervision and the legal representation of the child.